

Nový nakladatelský a tiskový zákon a právní hranice svobody slova

Jako v celé společnosti, i v oblasti tisku, knižního trhu a elektronických médií předbíhalo po demokratické revoluci reálné ustavování nových institucí vytváření právního rámce pro ně. Prvním krokem k systému nového mediálního práva se stal zákon č. 86/1990 Sb. o některých opatřeních v oblasti periodického tisku a ostatních hromadných informačních prostředků, schválený federálním parlamentem 28. března 1990. Šlo o novelu tiskových a mediálních zákonů z období socialistické diktatury, která zbavila tisk cenzury, vyvázala ho ze závislosti na FÚTI, zrušila omezení pro přístup k právu vydávat noviny a časopisy, přiznané od roku 1945 pouze společenským organizacím, a zkrátila a uvolnila proces registrace zájemců o vydávání periodik.⁵⁸ Pokud jde o vydávání neperiodických publikací, bylo nově upraveno tzv. nakladatelským zákonem z 27. února 1991, který nahradil „znárodnovací“ nakladatelský zákon z roku 1949 i sérii souvisejících vyhlášek a předpisů, na nichž byla regulace nakladatelské činnosti i distribuce knih založena po celou dobu státního socialismu. Zákon České národní rady č. 106/1991 Sb., o neperiodických publikacích, odňal státu právo rozhodovat, kdo smí knihy vydávat, i možnost ovlivňovat, co bude vycházet. Právo vydávat knihy a audiovizuální rozmnoženiny otevřel všem právníkům i fyzickým osobám, které zavázal pouze oznamovací povinností a odevzdáním povinných výtisků.

Nový tiskový zákon, plně již reflektující demokratický vývoj po roce 1989, se po několika neúspěšných pokusech podařilo české poslanecké sněmovně schválit až 22. února 2000. Zákon č. 46/2000 Sb. odstranil registrační řízení jako proces, v němž státu stále ještě připadá právo rozhodnout o vydávání nového časopisu nebo novin, jakkoli smí svůj souhlas s vydáváním příslušného titulu odepřít jen za podmínek stanovených zákonem. Nový tiskový zákon zavedl místo registrace pouhou ohlašovací povinnost a na ní založenou evidenci vydavatelů periodických tiskovin.⁵⁹ Zrušil také regulaci obsahu periodického tisku, která do té doby – jako důsledek provizorní novelizace socialistického tiskového práva – alespoň *pro forma* součástí českého právního řádu zůstávala. Šlo o zrušení zákazu propagovat v novinách nebo časopisech „násilí a válku, fašistickou či nacistickou ideologii, rasovou diskriminaci“, publikovat materiály jinak odporující lidskosti, útočit „proti celistvosti republiky a základům jejího ústavního zřízení“ nebo porušovat mezinárodní dohody.

Od roku 2000 tak české tiskové právo nezahrnuje prvky obsahové regulace periodického ani neperiodického tisku, nepředepisuje, jaká pravidla musí obsah časopisů, novin či knih splňovat (tím se významně liší od právního rámce pro elektronická vysílací média,

58) Hlavní změny shrnuje důvodová zpráva k zákonu, parlamentní tisk 280 z roku 1990, *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna*, <http://www.psp.cz/eknih/1986fs/tisky/t0280_00.htm>, přístup 13. 9. 2014.

59) Helena Chaloupková: *Zákon o právech a povinnostech při vydávání periodického tisku (tiskový zákon) a předpisy související. Komentář*, Praha, C. H. Beck 2006, s. xiv-xvii; Olga Pouperová: *Regulace médií*, Praha, Leges 2010, s. 111, 119-124; Jiří Herczeg: *Meze svobody projevu*, Praha, Orac 2004, s. 32.

Cenzura radničních novin Časopisy vydávané samosprávami zůstaly po privatizaci celostátních novin a časopisů na počátku devadesátých let jedinými tištěnými médii, která vycházejí pod bezprostředním vlivem politických stran, lokálních hnutí a koalic a zároveň jsou placena z veřejných prostředků. Jak v roce 2006 průzkumem jednoho sta titulů tohoto typu zjistila nezisková organizace Oživení, v radničních novinách běžně docházelo k porušování ústavního zákazu preventivní cenzury, a to například tím, že o zařazení článku do radničního periodika rozhoduje starosta nebo člen rady zastupitelstva. Výsledkem výzkumu, který vedl někdejší divadelník a politik Oldřich Kužilek, byly také četné doklady toho, jak masivně jsou radniční noviny zneužívány k „jednostrannému informování obyvatelstva ve prospěch aktuálně místní vládnoucí politické síly“. Alternativní názory byly publikovány jen ve čtvrtině periodik a byl jim věnován nepatrný podíl politických materiálů čísla. K jednostrannému informování docházelo například přednostním nebo výhradním otiskováním názorů členů rady zastupitelstva, ale také neúměrnou prezentací starostů či zástupců radniční koalice. Rekord vytvořilo podle Kužilkových zjištění předvolební číslo *Městských novin Ústí nad Labem* ze srpna–září roku 2006, obsahující „69 zmínek o primátorovi a 17 jeho fotografií“. Na obrázku je titulní strana prvního čísla čtvrtletníku z Újezdu nad Lesy (jenž je součástí hlavního města Prahy), který v roce 2011 vznikl na protest proti „hanebné cenзуře“ oficiálního radničního periodika.

Zdroj: Oldřich Kužilek: „Závěrečná zpráva průzkumu radničních periodik v rámci projektu Radniční listy bez cenzury“, prosinec 2006, s. 11, <http://www.bezkorupce.cz/documents/radniční_listy/shnutí-pruzkumu.pdf>, přístup 13. 11. 2014; Oldřich Kužilek: „Studie k řešení úkolu 1.6. Zavedení opatření proti zneužívání radničních periodik (Strategie vlády v boji proti korupci na období let 2010 až 2012)“, Ministerstvo kultury ČR, 2011, <<http://www.otevrete.cz/downloadfile/analýza-radničních-periodik>>, přístup 5. 1. 2015; Důvodová zpráva k návrhu novely tiskového zákona, parlamentní tisk 603/O z 15. 2. 2012, *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna*, <<http://www.psp.cz/sqw/text/tisk.sqw?o=6&ct=603&cl=0>>, přístup 13. 11. 2014; Barbora Slovákova: „Právní úprava vydávání radničních novin“, *ePravo.cz*, <<http://www.epravo.cz/top/clanky/pravni-uprava-vydavani-radničních-novin-83093.html>>, přístup 13. 11. 2014.

SVOBODNÉ ÚJEZDSKÉ LISTY
1
ZÁŘÍ 2011 čtvrtletní vydání

Hanebná cenzura Újezského zpravodaje – iniciátorka tohoto časopisu.

Obsah stran:

- 1. strana
 - obsah
 - slovo úvodem
- 2. strana
 - Klukoviny s kládkami
 - Němá Rada na barikádě
- 3. strana
 - Objížky a kanalizace
 - Bububu, lejna v lese
- 4. strana
 - Pat a Mat dělají anketu
 - K.J.Čechová kráčí ve slépějích světoznámého humoristy
- 5. strana
 - Vážení občane!
 - Jednání zastupitelstva v září?
- 6. strana
 - Cenzura Újezského zpravodaje aneb „Před volbami, „za

Totalitní manýry neprolomila ani veřejná projednávání na Zastupitelstvu MČ, ani upozornění na dokument stran vydávání radničních periodik zpracovaný za účasti Ing. Mgr. Oldřicha Kužilky, spoluautora zák. č.106/1999 Sb. o svobodném přístupu k informacím. V něm se, mimo jiné, dočtete návod „jak a proč“ dávat prositor i opozici. Paradoxem je, že odkaz právě na tento dokument naleznete na webových stránkách Občanského sdružení Újezský STROM, mateřského uskupení pana starosty. Holt moc dělá s lidmi diivy.

viz dále).⁶⁰ Existují dvě výjimky z tohoto principu: Tiskový zákon č. 46/2000 Sb. zavedl v zájmu ochrany fyzických a částečně i právnických osob instituty odpovědi a dodatečného sdělení. Právo na odpověď přísluší fyzické osobě, o níž bylo v určitém periodiku zveřejněno neúplné nebo zkreslující tvrzení dotýkající se její cti, důstojnosti nebo soukromí. Naposledy si neudržitelný stav tzv. radničních novin (zpravodajů obcí, měst a městských částí nebo krajů) vynutil novelu tiskového zákona č. 305/2013 Sb., která od listopadu 2013 této kategorii periodik jako jediné ukládá povinnost „poskytovat objektivní a vyvážené informace“ a zakotvuje také právo všech členů obecních zastupitelstev na zveřejnění jejich příspěvku.

Skutečnost, že obsah periodického a neperiodického tisku není regulován prostřednictvím nakladatelského a tiskového zákona, neznamená, že je svoboda vyjádření v polistopadovém Česku z pohledu práva bezbřehá. Listina základních práv a svobod, která se přijetím zákona č. 23/1991 Sb. z 9. ledna 1991 stala součástí českého ústavního pořádku, prohlásila v člancích 15 a 17 cenzuru za nepřijatelnou a zaručila občanům České republiky svobodu vědeckého bádání, umělecké tvorby a projevu i právo svobodně vyhledávat a šířit informace. V duchu evropského pojetí svobody slova zároveň Listina připustila možnost omezit tyto svobody a práva zákonem, „jde-li o opatření v demokratické společnosti nezbytná pro ochranu práv a svobod druhých, bezpečnost státu, veřejnou bezpečnost, ochranu veřejného zdraví a mravnosti“.⁶¹ Nejvýznamnější omezení v tomto směru jsou konstituována trestním a občanským zákoníkem. Zveřejnění a rozšiřování informací či kulturních děl nebo sdělování jejich digitálních reprodukcí prostřednictvím internetu podléhá dále autorskému zákonu a dalším právním předpisům, jako je knihovní zákon, zákon o užívání státních symbolů apod. I tyto normy lze za jistých okolností využít způsobem, který má pro kulturní komunikaci cenzurní účinky.

Následnou cenzuru tisku i dalších médií (kupříkladu videodistribuce) provádí polistopadový liberálnědemokratický stát zejména na základě těch paragrafů trestního zákoníku, které definují dva okruhy trestných činů: šíření nebo výrobu pornografie a projevy nenávisti. Pro regulaci kulturní komunikace má značný význam také zákaz šíření toxikomanie nebo poplašných zpráv, které jsou rovněž popsány v trestním zákoníku.

Trestnými činy z nenávisti jsou ideologicky motivované skutky proti etnickým, náboženským, národnostně i rasově vymezeným skupinám osob či jejich přesvědčení a diskriminace příslušníků těchto skupin, schvalování genocidia, nacistických, komunistických i jiných zločinů proti lidskosti. „Starý“ trestní zákon č. 140/1961 Sb. tyto trestné činy z nenávisti popisoval zvláště v paragrafech 196, 198, 260–261, v „novém“ trestním zákoníku č. 40/2009 Sb. jsou vymezeny zejména v paragrafech 400–405.

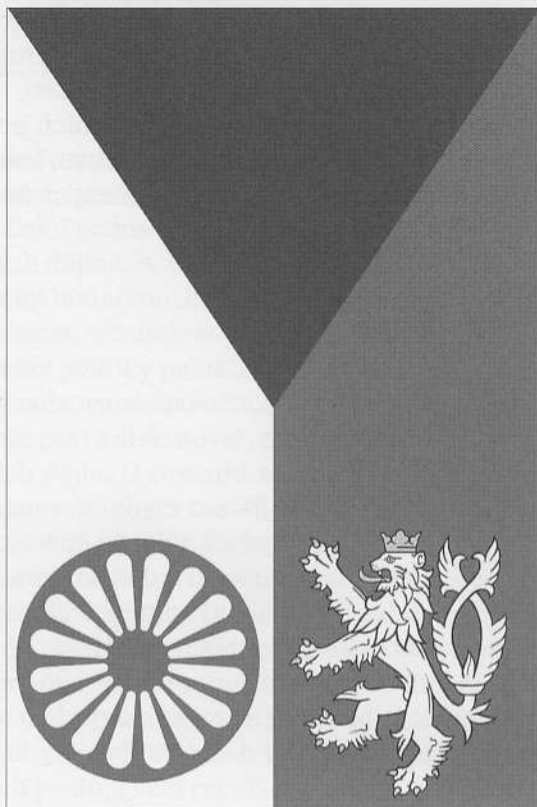
Pokud jde o pornografii, „starý“ trestní zákon ji v § 205 definoval jako „tiskovinu, film, vyobrazení nebo jiný předmět, které ohrožují mravnost“. Zakazoval podobná kulturní díla vyrábět, uvádět do oběhu, činit veřejně přístupnými nebo je za tím účelem přechovávat. Distribuce pornografického materiálu mezi mládeží do 18 let věku a výroba či šíření za

60) J. Herczeg: *Meze svobody projevu*, cit. dílo, s. 83–84.

61) Ústavní zákon č. 23/1991 Sb., *Sbírka zákonů a Sbírka mezinárodních smluv*, <http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=23/1991&typeLaw=zakon&what=Cislo_zakona_smlouvy>, přístup 13. 9. 2014.

Pokuta za česko-romskou vlajku V roce 2014 policie konfiskovala tři exponáty z výstavy v pražské galerii Art Space, představující výsledky projektu slovenského umělce Tomáše Rafy nazvaného *Výběrové řízení na česko-romskou vlajku* (na obrázku návrh č. 7). Vlajky byly poprvé představeny v předchozím roce na opěrné zdi Letenských sadů na nábřeží Kpt. Jaroše v Praze, provozované jako výstavní plocha Galerií Artwall, kde je v srpnu 2013 neznámý útočník poškodil například nasprejováním hákového kříže. Důvodem policejního zásahu, iniciovaného stoupenci pravicově extremistické Dělnické strany sociální spravedlnosti, bylo porušení zákona o užívání státních symbolů. Ten zakazuje umístit na státní vlajku jakýkoli text či vyobrazení. Rafa přitom na vlajku České republiky umístil mimo jiné červenou čakru, která je součástí vlajky mezinárodního romského hnutí. Za tuto uměleckou manipulaci byla Rafevi v přestupkovém řízení uložena Úřadem městské části Praha 7 pokuta, kterou Magistrát hlavního města Prahy jako nadřízený orgán na počátku roku 2015 zrušil.

Zdroj: „Policie zabavila část česko-romských vlajek, které byly vystaveny v galerii Art Space“, *Romea.cz*, 3. 3. 2014, <<http://www.romea.cz/cz/zpravodajstvi/domaci/policie-zabavila-cast-cesko-romskych-vlajek-ktere-byly-vystaveny-v-galerii-art-space>>, přístup 11. 11. 2014; [Dokumentace a ohlasy projektu *Výběrové řízení na česko-romskou vlajku*], *ArtwallGallery.cz*, <<http://www.artwallgallery.cz/cs/content/tom-rafa>>, přístup 11. 11. 2014.

účelem výdělku představovaly přitěžující okolnost a vyšší sazbu trestu až v trvání dvou let vězení. Definicí podstatně zúžila novela „starého“ trestního zákona č. 392/1992 Sb. z 13. srpna 1992, která s jistým zpožděním kodifikovala proměnu společenských a morálních norem, jak se od revoluce zračila v celém českém veřejném prostoru. Podle nové podoby § 205 se předmětem prohibice stala pouze taková díla „ohrožující mravnost“, „v nichž se projevuje neúcta k člověku a násilí, nebo která zobrazují sexuální styk s dítětem, se zvířetem nebo jiné sexuálně patologické praktiky“. Trestným činem zůstalo také nabízení a zpřístupňování pornografického materiálu – v tomto případě jakéhokoli, bez omezení tematiky – mládeži do osmnácti let věku.⁶² „Nový“ trestní zákoník z roku 2009 na toto vymezení navázal a v paragrafech 191–192 zakázal takovou kulturní produkci, která zobrazuje násilný sex, pohlavní styk se zvířaty, která zobrazuje nebo jinak využívá dítě do 15 let věku. Trestné zůstalo i šíření pornografického materiálu – i nadále bez omezení tématu – mezi mládeží do 18 let. Chronickou otázkou právní teorie přitom zůstává definice

62) Jan Chmelík a kol.: *Mravnost, pornografie a mravnostní kriminalita*, Praha, Portál 2003, s. 41–54; Miroslav Mítlöhner: *Erotika a paragrafy*, Praha, Grada Publishing 1999, s. 52–58.

pornografie ve vztahu k uměleckým reprezentacím erotiky,⁶³ přestože praxe jednoznačně svědčí o tendenci neuplatňovat tyto paragrafy proti institucionalizovanému umění.

Občanský zákoník stanoví svobodě projevu meze zvláště v těch svých ustanoveních, která zajišťují ochranu lidské důstojnosti, osobní cti, dobré pověsti a jména fyzických či právnických osob. Soubor osobnostních práv je přitom částečně ochraňován i trestním právem, jež skutkově definuje pomluvu, anebo – jak už zaznělo – i v mediálním právu, kam byl promítnut právní princip presumpce neviny.⁶⁴

63) Srov. např. Jan Chmelík: „Otázky spojené s mravnostní trestnou činností – II. část“, *Právní prostor.cz*, <<http://www.pravni prostor.cz/clanky/trestni-pravo/otazky-spojene-s-mravnostni-trestnou-cinnosti-ii-cast>>, přístup 13. 9. 2014.

64) J. Herczeg: *Meze svobody projevu*, cit. dílo, s. 83.

Od hegemonie ke krizi liberálního konsenzu. Diskurz o cenzuře

Těžiště všeho, k čemu v oblasti cenzury a sociální regulace kulturní a literární komunikace v českém prostředí v období po roce 1989 dochází, leží v oblasti diskurzu o cenzuře. Ročně jen v předních titulech českého periodického tisku padne tisíc až dva tisíce zmínek o tomto tématu, ať už jde o projevy cenzury v českých dějinách, v současnosti nebo za hranicemi země. Tato senzitivita souvisí s fundamentální hodnotou, kterou má idea svobody slova a projevu pro moderní demokratickou společnost, s reflektovanými i nereflektovanými spory o vyrovnání s komunismem v rámci domácí politiky paměti i s lokalizací, privatizací a dalšími strukturálními rysy cenzury v individualizované společnosti. Je rovněž projevem toho, že o cenzuře lze v současnosti zcela volně psát i diskutovat, což představuje novum ve srovnání s řadou dřívějších etap cenzurních dějin. O cenzuře se mnohem více mluví, než je vykonávána, současní autoři si na cenzuru mnohem častěji ve veřejném prostoru hrají, než aby jim bránila v tomto prostoru skutečně působit. Řada cenzurních intervencí je aktéry uměleckého nebo kulturního dění pouze mediálně inscenována v zájmu dosažení finančního zisku, politického nebo symbolického kapitálu. Dojde-li již k zákazu, potrestání autora nebo distributora či k jinému zablokování komunikace, diskuse o jednotlivých zákazech či pokusech o ně je zpravidla významnější než samotné důsledky těchto zákazů pro distribuci uměleckých děl. Do pozorování diskurzu o cenzuře v důsledku této logiky věci tak na mnoha místech přesahuje i výklad v jiných oddílech této rámcové kapitoly.

Zde se soustředíme na zachycení základních postojů vůči regulaci svobody slova a literatury ze strany státu, jak se projeví ve střetech nad konkrétními texty, díly či typy problematických reprezentací ve čtyřech momentech polistopadového vývoje. Oblouk, který se nad těmito případy rýsuje, vede od naprosté hegemonie liberálně-modernistických postojů, považujících nepřijatelnost jakýchkoli státních zásahů do literární komunikace a úplnou autonomii vysokého i populárního umění za zákonitý stav kultury, až k otřesení těchto jistot, které můžeme pozorovat na sklonku sledovaného období, v letech globální krize. Jak se dále ukazuje, po celou sledovanou dobu byly ve veřejném prostoru přítomné i jiné postoje. Ty se však na pozadí liberálního konsenzu kulturních elit jeví jako nečitelné, kuriózní či nebezpečné, jako to, co je třeba v zájmu návratu české společnosti k „normalitě“ překonat. Z nejnovějších diskusí z počátku desátých let se tato jistota vytrácí.

Případ Kasarda: „Umělecký text nemůže posuzovat světský soud“

Počátkem srpna 1991 vyšla v Bratislavě v literárním týdeníku *Kultúrny život* povídka (*azda*) *Posledná večera*, jejímž autorem byl redaktor tohoto liberálně orientovaného slovenského časopisu, začínající prozaik Martin Kasarda. Postmoderní perzifláž novozákonního nářetu, líčící události noci před Kristovým ukřižováním očima „slovenského barda a podvodníka“ Jidáše jako bakchanálie vyplněné obžerstvím a skupinovým sexem a navozující pochybnosti o důvodech a hloubce srozumění mezi Ježíšem a jeho učedníky,⁶⁵ vyvolala

65) Martin Kasarda: „(azda) Posledná večera“, *Kultúrny život* 25, 1991, č. 32, s. 11.

na Slovensku pobouření, které sice nebylo omezeno na katolické kruhy, ale do čela se mu postavili představitelé Kresťanskodemokratického hnutia (KDH). Poslanci Slovenské národní rady za tuto stranu, která byla v té době součástí slovenské i federální vlády, vyzvali autora a časopis, aby se omluvili „křesťanské čtenářské veřejnosti“, a pohrozili jim, že pokud svůj čin „přijatelně nevysvětlí“, bude na ně podáno trestní oznámení za porušení § 198 trestního zákona, zakazujícího hanobení národa, rasy a přesvědčení. Na Generální prokuraturu Slovenské republiky se nakonec s výzvou k prošetření události obrátili nejen poslanci národního parlamentu, ale i místopředseda federální vlády Jozef Mikloško,⁶⁶ který o svých důvodech řekl:

Ani za komunistov, keď bola cirkiev prenasledovaná, sa neuvěřňovali také veci. Reagoval som ako občan, aj ako veriaci. Pokladal som to za urážku nielen našich kresťanov, ale veriacych celého sveta. Tak, ako sa v prípade *Satanských veršov* reagovalo v Iráne, treba rovnako protestovať. Bral som to ako hanobenie časti národa, ktorá vyšla z kresťanských korenov.⁶⁷

Další ze zakladatelů KDH, někdejší katolický disident Ján Čarnogurský, prohlásil, že časopis publikující podobné příspěvky nemá právo být dotován z veřejných prostředků, a přislíbil, že dokud „bude KDH existovat, bude se stavět proti právu svobodně publikovat takové texty“. Své stanovisko Čarnogurský potvrdil i zamítnutím žádosti o mimořádnou finanční dotaci ve výši 1 milionu Kčs, s níž se na něj jako na předsedu slovenské vlády *Kultúrny život* na podzim 1991 obrátil (jiným kulturním periodikům ve stejné situaci vyhověl).⁶⁸ V ekonomickém tlaku na redakci pak vládní úřady vytrvaly i poté, co slovenská prokuratura v průběhu jarních měsíců 1992 své vyšetřování „pozastavila“ (fakticky ukončila).⁶⁹ Po volebním vítězství populisticko-nacionalistické vlády Vladimíra Mečiara a jeho Hnutia za demokratické Slovensko (HZDS), k němuž došlo v červnu 1992, finanční restrikce pokračovaly. V následujícím roce odepřel ministr kultury za HZDS Dušan Slobodník *Kultúrnemu životu* jakoukoli dotaci a časopis v srpnu téhož roku přestal existovat.⁷⁰ Krátce po rozdělení federace tomuto exemplárnímu příkladu nové, prostřednictvím ekonomických nástrojů uskutečňované státní cenzury věnovala značnou pozornost i česká kulturní veřejnost, zvláště když nešlo o ojedinělé represivní vystoupení tehdejší vládní moci na Slovensku vůči opozici. Fakt, že se vysoký slovenský představitel může odvolávat na rozsudek iránského duchovenstva nad Salmanem Rushdiem, stavěl v posledním období federace české intelektuální veřejnosti před oči hloubku aktuálních kulturních rozdílů

66) Beata Berníková: „Poslední večere za milión. Za blasfemií zatím na Slovensku smrt nehrozí“, *Respekt* 2, 1991, č. 43, s. 4.

67) Vyjádření Jozefa Mikloška ze slovenského deníku *Pravda* z 2. 11. 1991 přetiskl *Tvar* v rámci souboru příspěvků „(azda) Poslední stanoviska“, *Tvar* 2, 1991, č. 49, s. 6–7, 11, zde s. 11.

68) Dopis Jána Čarnogurského šéfredaktorovi *Kultúrneho života* Ivanu Štrpkovi, přetisk ze slovenského deníku *Smena* ze 7. 10. 1991, *Tvar* 2, 1991, č. 46, s. 11; srov. též Ján Čarnogurský: „Politika nemusí být vždy morální“, rozhovor vedl Vladimír Mlynář, *Respekt* 2, 1991, č. 46, s. 6.

69) Ivan Štrpka: „Kasarda komplex trvá“, rozhovor s šéfredaktorem *Kultúrneho života* vedla Petra Mičkalová, *Lidové noviny* 5, 1992, č. 124, 28. 5., příloha *Národní* 9, č. 22, s. 1.

70) Ivan Štrpka: „Netreba veľa slov“, *Kultúrny život* 27, 1993, č. 6, s. 1; [Oznámení o přerušení vydávání], *Kultúrny život* 27, 1993, č. 33/34, s. 1.

mezi Českem a Slovenskem a posiloval na české straně přesvědčení, že další existence společného státu není v zájmu ani toho „pokrokovějšího“, liberálně smýšlejícího z národů federace, tj. Čechů.

Na české straně vyvolal případ Kasardovy povídky a *Kultúrneho života* vlnu solidarity i protestů, do níž se zapojili jak jednotliví autoři, kritici a publicisté, tak i redakce kulturních časopisů a organizace jako Obec spisovatelů nebo české centrum PEN klubu. S nejkonkrétnějším politickým gestem přišla Surrealistická skupina v Československu, která vyzvala prezidenta Havla, aby odvolal z funkce vicepremiéra Mikloška, a Slovenskou národní radu, aby totéž učinila s Čarnogurským.⁷¹

Kasardův případ poskytl české literární veřejnosti poprvé od revoluce významnou příležitost, aby formulovala své postoje vůči cenzuře. Vyjevilo se přitom, že všechny složky polistopadové literatury v celém jejím generačním, estetickém i politickém průřezu sjednocuje týž požadavek naprosté autonomie literatury. Jeho první oporou bylo přesvědčení, že jakákoli intervence státních či společenských institucí do literární sféry odporuje podstatě kultury. Rada Obce spisovatelů se ohradila proti tomu, aby o „smyslu uměleckého díla“ rozhodovaly „soudní orgány“, a PEN klub se ve svém protestu „proti pokusům zanášet do literatury cosi, co nemá nic společného se slovesným uměním“, odvolal na „přirozené právo občana“. Druhou oporu liberálního konsenzu tvořilo přesvědčení, že každé omezení svobody slova vrací českou a slovenskou společnost do totalitní minulosti, popřípadě – jak v intencích vlastní nauky prohlásili surrealisté – zavádí „nový totalitarismus“, spočívající v oktrojování „anachronické křesťanské ideologie celé zemi“.⁷²

Z názorové jednoty vybočil na české straně jedině psychoanalytik a křesťanský publicista Petr Příhoda. Vyslovil pochopení pro Čarnogurského a přiznal se, že ani on sám by okamžitě po dočtení povídky „ten milión“ mimořádné dotace *Kultúrnemu životu* nedal. „Opus pana Kasardy“ nazval „projevem hodně přenošené infantilnosti“ a z „literárního hlediska“ ho označil za „škvár“, který na rozdíl od zdařilých parodií, travestií či blasfemií nemá „magickou moc umění“.⁷³ Mezi řádky tak Příhoda naznačil, že právo znevažovat náboženské texty určitá literární díla mají, ale jen taková, která jsou posvěcena uměleckou dokonalostí.

Takovýto pohled, vyvazující ze společenské regulace morálně, kulturně či ideologicky citlivých projevů pouze zdařilá díla vysokého umění, byl odmítnut jako neodborný a zpátečnický (literární vědec Aleš Haman nazval Příhodův článek v narážce na psychoanalytické školení autora výronem „agresivního totalitního podvědomí“).⁷⁴ Z hlediska většiny kulturní obce byl Příhodův pohled na autonomii literatury nepřijatelně redukcionistický. Literární kritik Milan Jungmann napsal, že „žádný světský soud, nechce-li se dříve či později ztrapnit“, nemůže posuzovat „umělecký text“, i když je „začátečnický, nevysoké úrovně“. Mladý publicista Ivan Brezina v týchž intencích prohlásil, že chabá umělecká

71) [„Surrealistická skupina v Československu a další podepsaní...“], *Tvar* 2, 1991, č. 49, s. 2. Prohlášení českého centra PEN klubu bylo publikováno tamtéž, protestní dopis Rady Obce spisovatelů z 6. 11. 1991 jako „Otevřený dopis prezidentu republiky Václavu Havlovi“, *Lidové noviny* 4, 1991, č. 261, 8. 11., s. 16.

72) [„Surrealistická skupina v Československu a další podepsaní...“], *Tvar* 2, 1991, č. 49, s. 2.

73) Petr Příhoda: „Jen klid, slovenští přátelé!“, *Lidové noviny* 4, 1991, č. 265, 13. 11., s. 8.

74) Srov. Aleš Haman: „Výraz totalitního podvědomí?“, (azda) *Posledná večera: literatura, politika a tolerance*, *Lidové noviny* 4, 1991, č. 276, 26. 11., s. 9.

Slovenská elegie za Československem

Ľubomír Feldek
Dobrá noc, má milá

Šesnásteho júla večer na nádvorí starej radnice
pod strechou si vtáčí párik šteboce
a hudba sa dobre znáša s tým nástrojom živým,
no zrazu je po koncerte
a vraví Jiří Stivín:

„Protože v Československé republice
se potkáváme už asi naposledy,
zazpívejme si ještě na rozloučenou...“

A tichúčko, Slováci a Čech,
aj tí zaľúbení vtáci spod striech,
spievajú si „Dobrá noc, má milá...“

Stmieva sa
A to je na spev lásky vhodná chvíľa.

Zajtra nás už z takýchto chvíľ grobián vyhostí,
Čo z balkóna pošle lásku do minulosti,
Rozkáže nám na Slovensku všetkým za ním ísť –
lenže kam?
Kam dovedie nás jeho nenávisť?

V Prahe úrad prezidenta väzeň Havel skladá,
v Bratislave prokurátor vládne zas
a vláda
jednej strany je viac ako zákon.
Esesák sa objal s eštébákom.
Čo už teraz ostáva nám, láskychtivým?
Len poslúchnuť príkaz Jeho Spupnosti,
navrátiť sa do minulosti,
kde s nami a vtákmi ďalej spieva
„Dobrá noc, má milá...“ Jiří Stivín,
zatiaľčo sa nenávratne stmieva.

17. júla 1992

Jedním ze symbolů konfliktu mezi liberálně orientovanými slovenskými umělci a intelektuály a konzervativně či populisticko-nacionalistickými společenskými proudy formujícími veřejný život na Slovensku před rozdělením společného státu i v prvních letech po něm se stala elegie básníka a překladatele Ľubomíra Feldeka *Dobrá noc, má milá*, poprvé otištěná ve slovenských novinách *Telegraf* 20. července 1992. Historický kontext této politické básně upřesňovala datace – 17. července totiž Slovenská národní rada přijala deklaraci o svrchovanosti Slovenské republiky a Václav Havel v reakci na to odstoupil z funkce

hodnota Kasardovy povídky nepadá na váhu, protože jediná „nevyvratitelná“ otázka zní: „A proč ne?“ „Pokud někdo cítí potřebu vyslovit se právě takhle,“ napsal Brezina, „nesmí mu v tom být bráněno. Jestliže od tohoto požadavku ustoupíme jen o krok, zadýmají znovu hranice a Koniášové si zamnou ruce.“⁷⁵

Důležité závěry vyvodil z případu Kasardovy povídky nakladatel a literární publicista Vladimír Pistorius. Rozpoznal, že jde o důsledek stavu, kdy o dotacích pro literární časopisy a obecně pro kulturu či umění rozhodují případ od případu jednotliví vládní činitelé, a vyzval k tomu, aby v Česku i na Slovensku bylo rozhodování o dotacích vzato „z rukou politiků“ a předáno „nevládním komisím odborníků širokého názorového spektra, jak je zvykem v západní Evropě“.⁷⁶ Pistoriova výzva se zařadila mezi podněty, jejichž výsledkem bylo zavedení regulérního grantového systému pro podporu literárních

75) Příspěvky Milana Jungmanna a Ivana Breziny do ankety „(azda) Poslední stanoviska“, *Tvar* 2, 1991, č. 49, s. 6-7, 11.

76) Vladimír Pistorius: „(Nejen) případ Kasarda“, *Literární noviny* 2, 1991, č. 51, s. 3.

prezidenta České a Slovenské Federativní Republiky (ČSFR), čímž vyjádřil své přesvědčení, že je společný stát ztracen.

Veršem „Esesák sa objal s eštébákom“ se Feldek oťel o juvenilní členství ministra kultury nové, tzv. první Mečiarovy vlády v Hlinkově mládeži, branné organizaci z éry Slovenského štátu, a o jeho účast na kurzu diverzantů organizovaném v posledních měsících druhé světové války německou armádou. Dotčeným ministrem byl literární vědec Dušan Slobodník a zmíněná biografická fakta z doby, kdy mu bylo sedmnáct let, nebyla veřejnosti neznámá: Slobodník byl v roce 1945 zatčen sovětskou kontrarozvědkou, strávil osm let v gulagu a to, co jeho uvěznění předcházelo, popsal sám ve svých pamětech. Šlo tedy o interpretaci příslušných fakt a zprostředkovaně o politiku paměti, která představovala jablko sváru mezi liberály a nacionalisty: otázku, na kterou část ze svých historických tradic má slovenský národ po demokratické revoluci navázat.

V září 1991 Slobodník napadl žalobou obsahově shodný výrok o své minulosti, který Feldek pronesl v publicistickém vystoupení, a později svou žalobu rozšířil právě i o báseň *Dobrá noc, má milá*. V březnu 1994, kdy byl Slobodník stále ještě ministrem, odsoudil slovenský nejvyšší soud Feldeka k veřejné omluvě v tisku a k povinnosti zaplatit Slobodníkovi odškodnění ve výši 200 000 slovenských korun. Poté co Slobodníkovi dovolací soud v jedné z pozdějších etap sporu uložil dokázat, že se inkriminovaný verš týká právě jeho, došlo ke zpětvzetí té části žaloby, která se týkala Feldekovy básně. Rozsudek v celém rozsahu zvrátil až v roce 2001 Evropský soud pro lidská práva ve Štrasburku, který v procesu Feldek proti Slovenské republice rozhodl, že slovenské soudy přespříliš zasáhly do básníka práva na svobodu projevu. Štrasburský soud přitom poukázal jak na žádoucí volnost, která má být dopřána „hodnotícím soudům“, jejichž „pravdivost není způsobilá k dokazování“, tak i na povinnost veřejně činných osob snášet vyšší míru veřejné kritiky. Neuznal naopak tu část, v níž se Feldek od Slovenské republiky domáhal finanční satisfakce za ztrátu zaměstnání i uměleckých příležitostí a za společenskou ostrakizaci.

Táž ostrakizace vedla Feldeka po rozdělení federace k tomu, že se – jako řada jiných liberálně orientovaných intelektuálů a umělců – vystěhoval do České republiky a naplnil tak funkci „semiexilového“ útočiště, jež vůči sobě navzájem Česko a Slovensko v historii hrají.

Zdroj: Ľubomír Feldek: „Dobrá noc, má milá“, *Lidové noviny* 7, 1994, č. 81, 7. 4., příloha Národní 9 č. 14, s. 1; „Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva z 12. 7. 2001 ve věci Feldek proti Slovenské republice“, *Společnost pro církevní právo*, <<http://spcp.prf.cuni.cz/judikat/es-feldek.htm>>, přístup 15. 9. 2014.

periodik a nekomerčních knižních publikací, k němuž v České republice došlo v roce 1994.⁷⁷ Zadruhé Pistorius konstatoval, že se podobné konflikty budou opakovat, protože jsou nevyhnutelným důsledkem principu vyvažování svobody slova a dalších srovnatelně chráněných demokratických hodnot, který je zakotven v ústavních základech československého právního řádu. Upozornil také, že z hlediska litery zákona i právní teorie se hranice literárních a neliterárních projevů jeví jako problematická:

tady prostě nevystačíme s přesvědčením, že inkriminovaná povídka národ, rasu či něčí přesvědčení nehanobí, neboť kdosi jiný má názor opačný, jakkoliv si o něm mohu myslit, co chci. A nevystačí zde bohužel ani přesvědčení vyslovené Václavem Havlem, že **literatura před soud nepatří**, neboť případný prokurátor by jen velmi těžko mohl rozlišovat

⁷⁷ J. Šmejkalová: *Cold War Books in the 'Other' Europe and What Came After*, cit. dílo, s. 317; (pal) [= Pavel Janáček]: „Ministerské granty uděleny“, *Lidové noviny* 7, 1994, č. 104, 4. 5., s. 9; (pal) [= Pavel Janáček]: „Granty: první kolo znovu?“, *Lidové noviny* 7, 1994, č. 106, 6. 5., s. 9.

literaturu od ne-literatury a sporná kategorie estetické kvality by do právního kontextu neměla vstupovat.⁷⁸

Pistorius předpověděl i to, že v budoucích četných „diskusích i sporech na podobná témata“ „nepůjde jen o otázku národnostní či o pocit urážky náboženského přesvědčení“, ale především o to, zda a jak čelit pravicovému extremismu – „skupinám a dokonce i stranám adorujícím sílu a násilí“, jež se zřetelně již „objevují a vzrůstají“ „na obzoru politického života“. Cestu k odstranění rozporu mezi požadavkem české veřejnosti na naprostou autonomii literatury a obecně projevu a mezi konstrukcí svobody slova v československé legislativě spatřoval Pistorius v přechodu od kontinentálního k americkému pojetí svobody slova. Zatímco evropské pojetí svobody slova připouští vyloučení specifických ideologicky, historicky a kulturně zatížených výpovědí, americké dává volných průchod všem projevům a zákonnou hráz klade až mezi extremistické názory a z nich vycházející reálné skutky. V evropském modelu jsou určité názory nepřípustné – z toho vždy vzniká otázka, kde leží příslušná hranice, a společnost je nucena permanentně vyvažovat svůj zájem na svobodě vyjádření i respektování těchto hranic. S výslovným odkazem na první dodatek ústavy Spojených států Pistorius navrhl, aby hranici mezi „svobodou projevu občana“ a „zákonnou ochranou jeho bližních“ nepředstavovalo pouhé vyjádření jakkoli pohoršlivého názoru, ale až „lživá pomluva, agresivní čin, pohružka takovým činem, nebo i zjevná či skrytá výzva k němu“.⁷⁹

Zločin TV Nova: „Zakažme okamžitě všechny zákazy“

Požadavek regulace určitých hodnotově citlivých typů uměleckých děl se do názorového světa českých kulturních elit vrátil s nástupem komerčního televizního vysílání. Dne 4. února 1994 vstoupila do éteru první celostátní soukromá televizní stanice – TV Nova. Zprovozněním kanálu Novy vyvrcholil proces otevírání se české společnosti populární kultuře v jejích soudobých západních podobách, probíhající od zániku rozptýlené cenzurní soustavy ve všech žánrech a médiích počínaje tiskem přes videodistribuci až po vysílací elektronická média. Ukázalo se zároveň, že se nadšení z tohoto kulturního procesu, který byl v prvních letech po demokratické revoluci umělci a literáty vesměs vítán jako součást postmoderní kulturní situace či alespoň akceptován jako nevyhnutelný důsledek otevření se české společnosti světu, začíná vytrácet. Vlna morální paniky z důsledků, které působení komerční televize bude na českou společnost mít, se již v průběhu prvních měsíců vysílání Novy přelila i do literárního prostředí.

Dne 13. října 1994 uspořádala Obec spisovatelů v prostorách psychiatrické léčebny v Bohnicích konferenci nazvanou Literatura a kriminalita.⁸⁰ Navázala jí na činnost pracovní skupiny pro ochranu dětí a mládeže před škodlivým působením mediálního násilí při nevládní viktimologické organizaci Bílý kruh bezpečí, zejména na petici spisovatelů, publicistů a umělců, jejíž text v květnu téhož roku napsala dramatička Daniela Fischerová. Politické veřejnosti byly tyto požadavky představeny při semináři, který 26. října 1994

78) Vladimír Pistorius: „(Nejen) případ Kasarda“, *Literární noviny* 2, 1991, č. 51, s. 3.

79) Tamtéž.

80) (Šek) [= Petr Matoušek]: „Spisovatelé o násilí v umění“, *Lidové noviny* 7, 1994, č. 242, 14. 10., s. 11.

Petice proti násilí a sexu v médiích

České dítě této doby vidí víc stříkající krve než voják v první linii. Zná víc rafinovaných způsobů mučení než zkušený gangster. Lidé, kteří mu zemřeli před očima, by naplnili obrovský masový hrob.

Masmédia mu běžně nabízejí pohled na drčené kosti a vyhrželé vnitřnosti. Ukazují mu bolest bez soucitu a smrt bez lítosti. Sadistické ničení živého těla je mu často předváděno jako užitečná dovednost.

Dopouštíme, aby naše děti citově i rozumově zrály v kultuře, v níž je utrpení zlehčováno a násilí oslavováno. Tento vliv nezůstane bez následků. To dokládá řada statistik a závažných vědeckých prací, ale stačí použít zdravého rozumu. Všechny kulturní vzory – i ty nejhorší z nich – svádějí k napodobování a děti jsou vůči nim nejbezbrannější. Kriminalita naší mládeže stále roste. Máme důvodné podezření, že propagace surovosti, která zaplavila média a trhy, se na tom velkou měrou podílí.

Jsme spolutvůrci kultury této země a víme, že i my neseme odpovědnost za její přítomnost i budoucnost. Kdybychom nevěřili v možnost umění ovlivnit citění lidí, naše práce by ztratila smysl. Proto zvedáme svůj hlas proti nebezpečí, jehož sílu už dnes rozpoznáváme.

Žádáme Parlament České republiky o legislativní úpravu této problematiky. Necht' je

- 1) zakázáno prodávat a půjčovat dětem a mládeži jakékoli nosiče informací, které ohrožují jejich zdravý vývoj.
- 2) účinným způsobem regulováno veřejné předvádění brutality, zejména v televizi a v kinech.

Za první pololetí roku 1994, na jehož počátku bylo v České republice zahájeno vysílání komerční televize, bylo údajně petičnímu výboru poslanecké sněmovny doručeno 34 petic proti propagaci násilí ve sdělovacích prostředcích. Největší ohlas měla petice, kterou zde uvádíme v plném znění: vznikla na půdě pracovní skupiny při nevládní organizaci Bílý kruh bezpečí a vstoupila ve známost jako petice spisovatelů, publicistů a umělců. Pracovní skupina pro ochranu dětí a mládeže před škodlivým působením mediálního násilí se poprvé sešla v květnu 1994, k jejímu iniciativnímu jádru patřila autorka petice, dramatička Daniela Fischerová, a psycholog Pavel Říčan. Mezi první signatáře petice se zařadili básník Karel Šiktanc, dramatik Antonín Přidal, prozaikové Alexandra Berková, Eva Kantůrková, Ludvík Vaculík, Jiří Stránský, Jindřiška Smetanová či František Nepil; celkem petici podpořilo 90 000 osob.

Z pozdějších občanských vystoupení za regulaci násilných a sexuálních obsahů v médiích dosáhla srovnatelné podpory petice, iniciovaná dobrovolnicí plzeňské Charity Věrou Lodrovou. Z 84 000 podpisů, které byly od prosince 2000 do ledna 2004 pod její petici proti brutalitě a nadměrnému zobrazování sexuality ve filmech a televizních pořadech sebrány, byly dvě třetiny sesbírány na Moravě, kde se do organizace petiční akce zapojila brněnská skupina nadnárodního hnutí Modlitby matek. I když vznikla v katolickém prostředí a byla distribuována s podporou biskupství a farních úřadů, nezůstala petice na toto prostředí omezena. Ze signatářů spisovatelské petice ji veřejně podpořili například Ludvík Vaculík či Pavel Říčan a na veřejném slyšení, které v parlamentu 27. května 2004 k petici uspořádal petiční výbor senátu, vystoupili vedle iniciátorky a signatářů také politikové, mediální teoretici a zástupci médií. Petice přispěla k tomu, že televize Nova přijala od 1. května 2005 Kodex ochrany dětí a mladistvých v televizním vysílání a parlament zpřísnil v § 205 trestního zákona sankce za výrobu „tvrďá“, tj. násilné pornografie v podobě televizního pořadu.

Zdroj: Petra Vitoušová: „Násilí v médiích“, *Zpravodaj BKB* 3, 1994, č. 7, s. 12; -PeV- [= Petra Vitoušová]: „O vlivu násilí v médiích na děti. Rozhovor s ing. Josefem Pavlou, předsedou Výboru petičního, pro lidská práva a národnosti Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR“, *Zpravodaj BKB* 3, 1994, č. 8, s. 22–23; „Petice spisovatelů, publicistů a umělců“, *Zlatý máj* 39, 1995, č. 1, s. 44; dav, sky: „81 000 Čechů žádá omezení krve v TV“, *Lidové noviny* 17, 2004, č. 122, 26. 5., s. 1–2; Jiří Macháně: „Stop násilí a sexu v televizi. Signatáři petice nechtějí brutalitu a krev na obrazovce“, *Katolický týdeník* 15, 2004, č. 23, s. 7; Dana Veselá: „Zastaví Plzeňkačka televizní násilí?“, *Domažlický deník* 14, 2005, č. 141, 16. 6., s. 1, 14; Přepis z veřejného slyšení v Senátu Parlamentu ČR 27. 5. 2004, <<http://www.senat.cz/xqw/webdav/pssepat/original/32839/27761/26902>>, přístup 25. 9. 2014.

v parlamentu uspořádal Bílý kruh bezpečí ve spolupráci s petičním výborem poslanecké sněmovny.⁸¹

Petice spisovatelů, publicistů a umělců mluvila „zejména“, tedy nikoli výlučně, o televizi a filmu. Rovněž řečníci spisovatelské konference se vesměs hlásili k tomu, že v audiovizuálních médiích je nebezpečí „násilnických příběhů vyráběných jak na běžících pásech“ nejnaléhavější.⁸² Prozaik Ludvík Vaculík, který byl iniciátorem konference, zahájil jednání výpadem proti televizi Nova, která podle jeho slov vysílá pro „lidi s vratkými zásadami nebo charaktery“ a kde „od ředitele dolů“ pracují lidé, kterým nejenže „nevadí surovosti, násilí, střelba, oheň, rozbíjení“, ale ani je nenapadne, že „z peněžních důvodů“ „rozmnožují na světě zlo“.⁸³ Na konferenci přesto zazněly také příspěvky, v nichž se spisovatelé pokusili nahlédnout otázku mediálního násilí v širším literárním a uměleckém kontextu. Překladatel a esejist Václav Jamek zproblematizoval sám předpoklad kauzálního vztahu mezi kulturními reprezentacemi násilí a nežádoucím vývojem jednotlivce i společnosti a navrhl hledat skutečného nepřitele literární obce jinde: v takovém stavu moderní civilizace, který umožňuje bujení „mentální fikce“ – neautentického umění nabízejícího úpadkovou katarzi, ať už má podobu reklamy, pornografie, „literatury artistní, agitky i braku“.⁸⁴ Prozaik a publicista Eduard Vacek poprvé a naposledy v rámci celé kampaně připomněl, že snahy o ochranu mládeže před škodlivými uměleckými artefakty existovaly již dříve, v dobách, kdy se jako nejnebezpečnější médium jevil ještě tisk. Nahodilým citátem z knihy Jana Šonky *Soudce mládeže rodičům a vychovatelům* se dotkl prvorepublikového úsilí o prosazení zákona proti literárnímu braku a pornografii, konstatoval však, že společenským problémem konce 20. století není již „braková literatura, ale brakový film“.⁸⁵

Bezprostřední výsledky konference Obce spisovatelů nebyly velké. Došlo k přijetí pravidel pro „zařazování materiálů zobrazujících násilí“ do veřejnoprávního zpravodajství, která ředitel České televize Ivo Mathé vyhlásil 4. listopadu 1994. Součástí této rukověti byly i instrukce pro snímání a komponování zpravodajských relací (vyhýbat se při zobrazování drastických scén „detailům a reálnému zvuku“, v případě sebevražd a sexuálního násilí nereferovat o „použitém způsobu“ atd.).⁸⁶ K požadované změně mediální legislativy parlament tehdy ještě nepřikročil.

Pokud se týkalo televize, na niž petice a její průvodní akce obracely pozornost především, zákon o provozování televizního a rozhlasového vysílání č. 468/1991 Sb. určitou regulaci brutality umožňoval. V § 5 obsahoval zákaz pořadů líčících „krutá nebo jinak nelidská jednání takovým způsobem, který je jejich zlehčováním, omlouváním nebo schvalováním“, a v zájmu ochrany nedospělého publika přikazoval provozovatelům vysílání „nezařazovat v době od 6.00 hodin do 22.00 hodin pořady, které by mohly ohrozit psychický

81) Tematické číslo bulletinu Bílého kruhu bezpečí, věnované mediálnímu násilí, *Zpravodaj BKB* 3, 1994, č. 8, s. 1–28; „Seminář BKB v parlamentě“, *Zpravodaj BKB* 3, 1994, č. 9, s. 3–9.

82) Antonín Přidal: „Násilí na běžícím pásu“, *Literární noviny* 5, 1994, č. 43, s. 3.

83) Ludvík Vaculík: „Zločiny bez trestu“, *Literární noviny* 5, 1994, č. 42, s. 2.

84) Václav Jamek: „Vážení přítomní – vzácní pachatelé, milé oběti!“, *Literární noviny* 5, 1994, č. 44, s. 1–2.

85) Eduard Vacek: „Zločin podle televize“, *Literární noviny* 5, 1994, č. 43, s. 2.

86) „Rozhodnutí generálního ředitele České televize“, *Zpravodaj BKB* 3, 1994, č. 9, s. 10–11.

nebo morální vývoj dětí a mladistvých“.⁸⁷ Neujasněný vztah k legislativním otázkám provázal i pozdější veřejné kampaně proti násilí a sexu v televizi. Největší z nich se v letech 2000–2004 uskutečnila nezávisle na tom, že do nového vysílacího zákona č. 231/2001 Sb. parlament na základě evropské směrnice pro televizní vysílání inkorporoval silnější ustanovení na ochranu nedospělých diváků. Paragrafem 32 tohoto zákona bylo totiž zakázáno zařazovat do vysílání „pořady, které mohou vážně narušit fyzický, psychický nebo mravní vývoj dětí a mladistvých zejména tím, že obsahují pornografii a hrubé samoučelné násilí“.⁸⁸

Nejzávažnějším výsledkem petice spisovatelů, umělců a publicistů tak v období 1994–1995 bylo rozštěpení dosavadního liberálního konsenzu kulturních elit ve vztahu k cenzuře. Petice poprvé od revoluce ukázala, že vedle liberálního postoje k regulaci médií existují v české společnosti i postoje jiné, jež nejsou důsledkem osobního intelektuálního selhání, ale hromadného přesvědčení, prezentovaného dokonce jako vědecký poznatek. Význam této hromadnosti rozpoznal tehdejší předseda české vlády Václav Klaus, když debatu, která se po spisovatelské konferenci rozvinula, popsal jako střetnutí mezi dvěma skupinami: „skupinou angažovaných zástupců kultury“ a „skupinou důsledných liberálů“. (Sám za jediné možné řešení jejich konfliktu označil v příznačně neoliberální perspektivě důslednou demonopolizaci mediálního prostředí a upřednostnění hlasu konzumentů kulturních statků před hlasem jejich producentů – tedy těch uměleckých kruhů, jež podle Klause nedokázaly se svými „nenásilnickými“ pořady“ v konkurenci divácky zajímavějších děl obstát, a proto by se této konkurence rády zbavily.)⁸⁹

Intuitivní kritika kulturního průmyslu, jež byla v nejednom příspěvku vzešlém z okruhu stoupenců petice přítomná, zahrnovala i nepřímou kritiku kapitalismu, konkrétně role trhu v kultuře. Filozof Václav Bělohradský, který cíl petice nepokrytě odmítl jako snahu o zavedení cenzury, se ohradil proti této širší implikaci spisovatelské konference, když hned na úvod své polemiky s Ludvíkem Vaculíkem napsal, že „nářky našich moraližujících intelektuálů nad kapitalismem“ mají na společnost horší vliv než to, proti čemu tito intelektuálové brojí.⁹⁰ Zpochybňování kapitalismu nebo trhu jako jeho symbolu bylo „důslednými liberály“ vnímáno jako akutní ohrožení procesu postkomunistické transformace a vedlo z jejich strany k úsilí o diskurzivní delegitimizaci mluvčích spisovatelské petice. Dramatik a politický komentátor Karel Steigerwald petenty přirovnal ke „školdozorci“, „staré zavilé panně“ a „slavnému chlapíkovi, který ve Felliniho filmu ničil macatou reklamu na náměstí“.⁹¹ Sám Bělohradský psal o „mravním terorismu“, který je „zabudován v mentalitě českého intelektuála“ a vedl ke zločinům stalinismu, a o „postdisidentském komplexu“, ženoucím spisovatele za každou cenu do opozice vůči režimu.⁹²

87) Zákon č. 468/1991 Sb., *Sbírka zákonů a Sbírka mezinárodních smluv*, <http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=468/1991&typeLaw=zakon&what=Cislo_zakona_smlouvy>, přístup 13. 9. 2014.

88) Aleš Rozehnal: *Mediální zákony. Komentář*, Praha, ASPI 2007, s. 128.

89) Václav Klaus: „Násilí v televizi“, *Lidové noviny* 7, 1994, č. 261, 7. 11., s. 5.

90) Václav Bělohradský: „Umělecká fronta v boji za zdravý vývoj mládeže“, *Lidové noviny* 7, 1994, č. 243, 15. 10., s. 5.

91) Karel Steigerwald: „Život ze samých správných protestů“, *Lidové noviny* 7, 1994, č. 251, 25. 10., s. 16.

92) Václav Bělohradský: „Umělecká fronta v boji za zdravý vývoj mládeže“, *Lidové noviny* 7, 1994, č. 243, 15. 10., s. 5; týž: „Když ještě televize Nova nebyla“, *Lidové noviny* 7, 1994, č. 250, 24. 10., s. 5.

Toto zesměšňování či vylučování z veřejného diskurzu se vyznačovalo určitým vnitřním rozparem. Smyslem podobných výroků bylo totiž znemožnit, aby se mohlo říkat, že se něco říkat nesmí (fakticky zabránit tomu, aby neliberální postoje k morálně či kulturně motivované sociální regulaci mediálních obsahů byly ve společnosti akceptovány jako postoje demokraticky legitimní). Tato zjevná aporie byla „angažovanými zástupci kultury“ využívána naopak k oslabení diskurzivní pozice „důsledných liberálů“. Jak na okraj příspěvků „filozofa s dramatikem“ ironicky podotkla autorka životopisných příběhů a knih pro mládež Ilona Borská, „když to člověk dočte“, chce se mu zvolat: „Zakažme okamžitě všechny zákazy!“⁹³

V polemice ohledně cenzury násilí v médiích zazněly podněty k reflexi rozdílu mezi institucionální a strukturální cenzurou, a tedy k těm novým akcentům otázky svobody kultury, které se před českou společností vynořily v průběhu její cesty od normalizační socialistické diktatury k individualizované, postmoderní společnosti kapitalistické. V jednom ze svých příspěvků poukázal Ludvík Vaculík právě na úkol intelektuálů promýšlet, zda vedle cenzury spočívající v tom, že se někdo rozhodne něco zakázat, nemůže být svoboda produkce i recepce kulturních statků limitována také zábranami, o nichž zdánlivě nikdo nerozhoduje, ale dějí „se“ mimo vůli jednotlivců, v důsledku logiky kulturního pole:

ode mne prý hrozí teror, a ne od toho, kdo terorem výdělečně baví lidi, já zavádím cenzuru, a ne ten, kdo výdělečně ucpává smysly diváků pro jemnější věci, čímž provádí cenzuru už v jejich vědomí: oni se domnívají, že se dívají svobodně. – Hic salta, filozofe!

Buďte pro své děti atraktivnější než vražda, radí rodičům odborný demokrat, nepomysliv asi, kolik jich už televize zmátla a otupila cenzurou, již provádí ten, kdo třeba zákonně rozhoduje, co budeme vidět místo ostatního možného, čímž naše svobody zhabal pod svůj úřad.⁹⁴

Šlo o poukaz k tomu, že určité selektivní síly působící v kultuře se mohou naturalizovat a vytratit se tak ze zorného pole společenské reflexe. Konfrontační debata však na tento podnět k hlubšímu promýšlení tzv. ekonomické cenzury – vztahu mezi institucí volného trhu, svobodou projevu a kulturou – nenavázala. Typická pro ni naopak byla apodiktická tvrzení o mravně devastujících důsledcích komercializace kultury, anebo snahy o obnovu liberálního konsenzu za každou cenu. Cestu k opětovnému sblížení obou intelektuálních skupin nabídl romanopisec Ivan Klíma, který se přihlásil k oběma stanoviskům, k „angažovaným zastáncům kultury“ i „důsledným liberálům“. Vyslovil se, že sám sdílí přesvědčení o „nepopíratelně škodlivém“ působení „braku“ a že jistá míra regulace je pro společnost nezbytná (jako příklad uvedl zákaz prodávat mladistvým alkohol nebo propagovat rasovou a třídní nenávisť). Zároveň ale každý zákaz prohlásil za nouzové řešení, které přichází ke slovu jedině tehdy, když si společnost neporadí s nežádoucími jevy jinak. Nejčennější je vždy podle Klímy takové omezení, pro něž se jednatel rozhodl sám: „Zákaz ve svých důsledcích jednotlivce zbavuje odpovědnosti a tím ho zároveň zbavuje i svobody, aby sám

93) Ilona Borská: „Násilí nese jako zlatá slepice“, *Zlatý máj* 39, 1995, č. 1, s. 8-9; text datován do listopadu 1994.

94) Ludvík Vaculík: „Hlouposti, tvé jméno je demokracie“, *Lidové noviny* 7, 1994, č. 265, 11. 11., s. 8.

rozhodoval o svém jednání, stejně jako o hodnotách, mezi nimiž by si volil.⁹⁵ Naznačil tak cestu, jak problém morální a kulturní cenzury komerční televize převést ze společenské roviny zpět na rovinu individuální a obnovit prioritu osobní volby jednotlivce.

Mein Kampf: „Nejsme tak liberální, jak si namlouváme“

Otázka, zda má mít svoboda projevu státem kontrolované hranice, vyvstala potřetí nad vydáním Hitlerova spisu *Mein Kampf*. Diskuse propukla na jaře 2000, kdy první úplný český překlad spisu vyšel, a vracela se do médií až do jara 2005, kdy byl ukončen soudní proces s nakladatelem Michalem Zítkem.⁹⁶ K vydání „nacistické bible“, jak byla kniha obsahující politickou autobiografii a zároveň ideologický projekt Adolfa Hitlera označována již od svého vstupu do kulturního a politického prostoru výmarské republiky,⁹⁷ došlo za situace, kdy se v České republice měnilo postavení krajní pravice. Poté co Sládkovi republikáni vypadli po volbách roku 1998 z parlamentu, pokusily se jako reálná politická síla prezentovat skupiny nepokrytě extremistického zaměření. O rostoucím vlivu krajně pravicového hnutí svědčila i do té doby největší neonacistická demonstrace, svolaná na 1. května 1999 do Prahy hnutím Národní odpor.⁹⁸ Na tento kontext se odvolával také prvoinstanční rozsudek, který poměrně přísný trest pro nakladatele odůvodňoval mimo jiné tím, že k vydání *Mein Kampf* došlo v době, „která politickou rozháraností stále ještě slabé demokracie a nedobrou ekonomickou situací není nepodobná době, kdy inkriminovaná kniha vznikla“.⁹⁹

Citovaný argument soudu odmítl publicista Bohumil Doležal, jenž celý Zítkův případ označil za zbytečně nafouklou, „hysterickou celostátní aféru“,¹⁰⁰ jako výrok „hraničící s šířením poplašné zprávy“.¹⁰¹ Podle Doležala skutečně „otevřená společnost“ projevy „zrůdných ideologií“ nezakazuje, ale přesvědčuje jejich stoupence vlastními hodnotami;¹⁰² „proti myšlenkám (špatným či zlým) je třeba bojovat rozumnými argumenty, tedy zase myšlenkami“;¹⁰³ komunismus a nacismus se v období mezi světovými válkami prosadily v důsledku toho, že „demokratická společnost [...] proti zvráceným ideám nepostavila ty správné“;¹⁰⁴ „podstatou svobody není hlásání názorů, s nimiž všichni souhlasí, ale názorů problematických“;¹⁰⁵ přístup „otcovského státu“, jenž infantilizuje své obyvatele tvrzením, že nejsou schopni sami rozpoznat, které myšlenky jsou správné a které ne, je v rozporu

95) Ivan Klíma: „Hloupost, demokracie a svoboda“, *Lidové noviny* 7, 1994, č. 269, 16. 11., s. 8.

96) K průběhu trestního řízení viz pododíl „Transgrese jako obchodní model“, s. 1419–1422.

97) Antoine Vitkine: *Mein Kampf. Příběh jedné knihy*, přel. Lenka Holubová Mikolášová, Praha – Litomyšl, Paseka 2010, s. 45.

98) „Kauza Mein Kampf. Pozitivní vliv na rozvoj neonacismu nebo na svobodu projevu?“ [analýza Centra strategických studií], *Revue Politika* 3, 2005, č. 3, s. 32–34.

99) „Rozsudek Obvodního soudu pro Prahu 7 z 11. 12. 2000“, in *Události. Politický zápisník Bohumila Doležala*, <<http://www.bohumildolezal.cz/texty/u048-03.htm>>, přístup 13. 9. 2014.

100) Bohumil Doležal: „Trojí selhání české politiky. Česká společnost měří jinak Němcům a jinak Rusům“, *Lidové noviny* 13, 2000, č. 293, 18. 12., s. 10.

101) Bohumil Doležal: „Boj o Mein Kampf podruhé“, *Mladá fronta Dnes* 12, 2001, č. 212, 11. 9., s. 2.

102) Bohumil Doležal: „Adolf Hitler a Pavlík Morozov. Kdo chce zakázat Mein Kampf, podceňuje českou veřejnost“, *Lidové noviny* 13, 2000, č. 75, 29. 3., s. 10.

103) Bohumil Doležal: „Proč nečist Hitlera“, *Mladá fronta Dnes* 13, 2002, č. 238, 12. 10., s. 8.

104) Bohumil Doležal: „Boj o Mein Kampf podruhé“, *Mladá fronta Dnes* 12, 2001, č. 212, 11. 9., s. 2.

105) Tamtéž.

„se základy demokracie, s důvěrou v občana-laika, který se dokáže rozhodnout pro dobrou věc“.¹⁰⁶ Požadavek, aby díla totalitních ideologií byla zpřítomňována jen ve vědeckých edicích (nakladatel Zítka byl odsouzen za to, že nedoprovodil Hitlerův spis řádným historickým komentářem), nazval Doležal projevem „pokrytecké pseudomorálky dosti podobné té bolševické“, v jejímž důsledku mají být „pohoršlivé partie evropské historie“ zakryty „fikovým listem odborného komentáře“.¹⁰⁷

Důsledná analýza kauzy z liberálních pozic přivedla Bohumila Doležala nakonec k tvrzení, že demokracii v Česku neohrožuje činnost Michala Zítka, ale samy paragrafy 198 a 260 trestního zákona, vymezující trestné činy hanobení národa, rasy a přesvědčení a podpory a propagace hnutí směřujících k potlačení práv a svobod člověka. Doležal odvodil souvislost tohoto a dalších zákonných ustanovení, určujících meze svobody projevu, až od zákona na obranu republiky z roku 1923; zkonstruovanou právní tradici pak označil za virus „nebezpečný“ tím, že si na něj česká společnost zvykla a ztratila schopnost rozpoznat, kdy zaútočí na svobodu slova.

Jako aktuální příklad podobného útoku uvedl Doležal trestní oznámení, kterým byl napaden v Opavě vydaný český překlad brožury *Sudetští Němci, etnická čistka, vyhnání* z roku 2000, a odborný posudek, v němž politolog Zdeněk Zbořil vytkl této publikaci mimo jiné zpochybňování výsledků druhé světové války, prosazování majetkových nároků sudetských Němců, útok na ideu kontinuity ČSR v letech 1938–1945 a difamací osoby Edvarda Beneše. Pokud budou podobné názory kriminalizovány, napsal publicista známý svým odmítavým postojem k nucenému vysídlení Němců a morální kritikou českého nacionalismu, z veřejného prostoru bude „vyloučena jakákoli věcná a svobodná diskuse o našich moderních dějinách“.¹⁰⁸

Na liberálním pólu debaty nezůstal Bohumil Doležal osamocen; „mám nezpochybnitelné právo si udělat názor, že kniha *Mein Kampf* je svinstvo, sám,“ napsal novinář Jiří X. Doležal, který z vlastních postojů kulturního liberála učinil od počátku devadesátých let jedno z centrálních témat své publicistické činnosti. „Nikdo mi nesmí zakazovat tu knihu číst či vlastnit – stejně jako bibli, *Zelenou knihu* Muammara Kaddáfího, korán, Unabomberův *Manifest*, *Kapitál*, *Manifest komunistické strany* či jakékoli další dílo, jehož jménem v lidské historii umřeli lidé a které se zdatelně zapsalo do dějin lidské civilizace. I negativně.“¹⁰⁹

Filozof Václav Bělohradský se nad Zítkovou edicí Hitlerova spisu vrátil k petici spisovatelů, publicistů a umělců proti násilí v médiích z poloviny devadesátých let. Upozornil, že nejen kampaň proti audiovizuální brutalitě a současné požadavky znemožnit šíření spisu *Mein Kampf*, ale i v této knize zachycenou Hitlerovu představu o dopadu masové komunikace spojuje archaická koncepce čtení. Ta podle něj spočívá v představě, že většinový čtenář pasivně přejímá vše, co čte, že „slova a ideje“ jsou mu jako „jed“ vstříkovány do žil a způsobují mu chorobu a smrt. Proti tomu Bělohradský připomněl poznatky moderní sociologie médií hovořící o tom, že „čtenář interpretuje význam toho, co čte, vždy ve svém

106) Bohumil Doležal: „Adolf Hitler a Pavlík Morozov. Kdo chce zakázat *Mein Kampf*, podceňuje českou veřejnost“, *Lidové noviny* 13, 2000, č. 75, 29. 3., s. 10.

107) Bohumil Doležal: „Nejde jen o vydavatele“, *Mladá fronta Dnes* 12, 2001, č. 114, 17. 5., s. 8.

108) Bohumil Doležal: „Zákonnosti k nesvobodě“, *Mladá fronta Dnes* 13, 2002, č. 7, 9. 1., s. 6.

109) Jiří X. Doležal: „Jejich hloupý boj“, *Reflex* 10, 2000, č. 15, s. 6–8, zde s. 8.

sociálním kontextu, ve vztahu k lidem, kteří jsou pro něho důležití a s nimiž o knize mluví“. Pokud by *Mein Kampf* byl zakázán na podkladě podobných biologizujících metafor o nevyhnutelné „nákaze“ a nutné „očistě“ společnosti, v jejichž jménu nacismus přivodil tolik zkázy, jednalo by se – jak napsal Bělohradský – o to, co evropská společnost již nikdy nesmí dopustit: o posmrtné vítězství Hitlerových myšlenek.¹¹⁰

Jak ovšem ukázaly průzkumy veřejného mínění, podobná argumentace oslovovala v roce 2000 jen menší část české společnosti. Ta se tváří v tvář volné distribuci Hitlerova spisu rozdělila – odhlédneme-li od těch, kdo byli k otázce lhostejní nebo na ni neměli názor – prakticky na dvě poloviny. S prodejem knihy v knihkupectvích souhlasilo 30 % obyvatelstva (polovina z toho udala jako důvod svůj principiální nesouhlas s jakoukoli cenzurou), o něco více, 39 %, si přálo šíření knihy zastavit (z toho více než polovina z důvodu, že kniha obsahuje „zločinné myšlenky“).¹¹¹ Prohibitivní postoje v souladu s náladami veřejnosti podporoval rovněž bulvární tisk. Když byl poté nakladatel Zítka v první instanci odsouzen k nečekaně přísnému trestu, mohl politický komentátor Lukáš Jelínek konstatovat, že ideová atmosféra ve společnosti doznala oproti minulosti změny a „česká společnost není zdaleka tak otevřená a liberální, jak si čas od času namlouvá“.¹¹²

Na prohibitivním pólu veřejné diskuse bylo argumentováno nakažlivostí nacistické ideologie, úctou k pamětníkům a obětím nacistických zločinů, morální nepřijatelností podnikání s relikviemi nacismu, nutností zastavit vzestup extremismu v současné české společnosti. Publicista, představitel exilové sociální demokracie a pamětník holocaustu Jiří Loewy připomněl, že v Německu se Hitlerův spis nesmí prodávat, a to „navzdory faktu, že si lidé v západní části země za uplynulých 55 let vytvořili tolik protilátek“ proti „hnědému moru“, „že už jim tato infekce nehrozí“. V případě Česka, které „imunitu proti totalitním svodům“ nestihlo ještě za deset let od demokratické revoluce získat, vyjádřil Loewy zneklidnění nad „bezbřehou liberálností“, s níž „odpovědné orgány přihlížejí k šíření totalitní (hnědé i rudé) nákazy“.¹¹³ Historik Jan Křen připomněl „asi zastaralý“ „předsudek, že nakladatelská činnost má též kulturní funkci“, a vyslovil své pobouření nad „bulvární nemorálností“ nakladatele, který „chce na této odpudivé tiskovině vydělat“.¹¹⁴ Literární vědec a kritik Aleš Haman odmítl názory „fundamentalistických liberálů“ typu Bohumila Doležala s tím, že jde o „krátkozraká gesta, jejichž původci neberou ohled na vzrůstající se totalitní a přímo nacistické tendence nejen v blízkém okolí, nýbrž i u nás doma“.¹¹⁵ Proti Doležalovi se vymezil také Ivan Klíma, a to řečnickou otázkou, zda by tento autor „napsal něco podobně vtipného a přitom tak citlivého, kdyby mu většinu jeho příbuzných a přátel [...] zavraždili v plynových komorách“.¹¹⁶ Publicista Adam Drda vyslovil názor, že knihy

110) Václav Bělohradský: „Hitlerovo posmrtné vítězství“, *Lidové noviny* 13, 2000, č. 87, 12. 4., s. 1, 11.

111) Výsledky průzkumu Institutu pro výzkum veřejného mínění byly publikovány například v článku „Volný prodej knihy *Mein Kampf* většina odmítá“, *Plzeňský deník* 9, 2000, č. 122, 26. 5., s. 3.

112) Lukáš Jelínek: „Svoboda slova aneb Lépe zvažujeme zločiny a tresty“, *Zemské noviny* 10, 2000, č. 299, 27. 12., s. 7.

113) Jiří Loewy: „Potřebujeme *Mein Kampf* v češtině? Pražskému nakladateli tržby za ‚dávlovu bibli‘ nesmrdí“, *Lidové noviny* 13, 2000, č. 72, 25. 3., s. 11.

114) Jan Křen, Aleš Haman: „Máme se bát *Mein Kampfu*? Ad: Zdeněk J. Slouka, Kdo by se Hitlera bál? (LtN č. 15)“, *Literární noviny* 11, 2000, č. 17, s. 3.

115) Tamtéž.

116) Ivan Klíma: „Výroky tesané do zlata“, *Literární noviny* 11, 2000, č. 18, s. 16.

Internetové diskuse o zákazu *Mein Kampf* Diskuse pod články zpravodajských serverů o procesu s nakladatelem spisu *Mein Kampf* Michalem Žitkem patřily v období 2000–2005 k navštěvovanějším výměnám názorů na kulturně-politická témata. V porovnání se všemi diskusemi, tedy bez rozdílu tématu, byly svým počtem příspěvků jen průměrné. Průzkum vzorku zpravodajských serverů (*iDnes.cz*, *iHNed.cz*, *Novinky.cz*, *Severskelisty.cz*) ukázal, že v prostoru internetových diskusí byly prohibitivní postoje zastoupeny jen okrajově. Pokud někteří účastníci vyjádřili názor, že kniha *Mein Kampf* neměla být vydána, opírali se zpravidla o některý z následujících tří argumentů: vydání knihy porušuje autorské právo, nakladatel se na vydání knihy příliš obohatil, kniha může mezi čtenáři šířit nacistickou ideologii. Členitější byl repertoár postojů sympatizujících s nakladatelem a kritizujících proces. Mluvčí těchto postojů byli také v diskusích aktivnější, častěji se do nich vraceli. V sympatizujícím repertoáru se objevily zejména tyto argumentační pozice (diskusní příspěvky, kterými jednotlivé pozice ilustrujeme, citujeme diplomaticky včetně jejich specifického pravopisu):

1) Stát nepostupuje stejně proti všem náboženským či ideologickým knihám, v jejichž jméně mohou být páčány zločiny:

- Kolik let by clovek dostal za preklad Marxe nebo Lenina?
- V Starem Zakone se take najde mnoho peknych veci, vsetne nabadani k vrazde...
- Propagandu fašistickou jsou schopni odsuzovat, ale komunistickou nikoliv.
- Pokud je možno bez problémů se hlásit k islámu, oficiálně uznanému náboženství, koupit korán, tak není sebemenší důvod zakazovat knihu *Mein Kampf*.

2) Žádný čtenář nesmí být podceňován, každý je natolik rozumný, aby si udělal názor sám. Kniha by se měla naopak co nejvíce zpřístupnit, pokud bude zakazována, bude naopak její obsah přečeňován:

- Myslím, že není od věci vytisknout ukázky z *Mein Kampfu* do školních čítanek nebo jej rovnou označit za povinnou školní četbu, ať si obraz o třetí říši udělá každý sám.
- Uráží mě české soudy, podle kterých jsem já, občan, příliš hloupý a tento brak by mne mohl ohrozit... Čtěte lidé, čtěte. Nenechávejte si dávat klapky na oči...
- Práve zákázané ovoce nejlépe chutná a může působit skody.
- Zavírat ji do dupliku a dovolit ji sirit pouze mezi vyvolenými (historiky) je prinejmensim intelektualni diskriminace...
- Na zachránění mé duše pozdě. *Mein Kampf* mám v knihovně a bez poznámek. A světe div se, nacistu to ze mě neudělalo zrovna tak, jako ze mě Bible neudělala věřícího.

jako *Mein Kampf* by se „jako celek“ neměly dostávat do prodeje, protože každým jejich vydáním se „posouvá pomyslná hranice tolerance, společnost vlastně vždycky sestoupí o další schod níž“. Navrhl zároveň, aby stát zavedl pro podobné „spisy-symboly“ povinnou formu vědeckého vydání a separátní model omezené distribuce. Právo vydávat taková díla by měla mít jen univerzitní nakladatelství, knihy by směly vycházet jen s fundovaným komentářem a obchod s nimi by byl zakázán – dostupné by byly jen v knihovnách, takže by se přístup k nim „zbytečně neusnadňoval“ neonacistům.¹¹⁷

Rapper Řezník: „Všechny svobody najednou padají“

Podnětem k čtvrtému kolu diskuse o hranicích svobody slova a uměleckého vyjádření se dvacet let po demokratické revoluci stala tvorba rappera, působícího od svého vstupu na hudební scénu v roce 2005 pod pseudonymem Řezník (vl. jm. Martin Pohl, vystupuje také

117) Adam Drda: „Hitler v tvrdé vazbě od ušlechtilého nakladatele“, *Lidové noviny* 13, 2000, č. 70, 23. 3., s. 10.

3) Zákaz *Mein Kampf* je nepřijatelným projevem cenzury:

- Pokud je lidem zakazováno svobodně myslet, A HLAVNĚ ČÍST SVOBODNĚ JAKÉKOLI KNIHY, nemůže být o demokracii ani řeč!
- Cenzura je (v době míru) špatná jako taková, bez ohledu na to, co je cenzurováno. A je-li špatná cenzura, je nutně špatný i cenzor.
- Kdy bude vydán závazný seznam zakázaných knih a kým bude udržován?
- Je dnes opravdu 5. 11. 2001, nebo ještě nebylo 17. 11. 1989? Co se děje?
- Vážení soudci, mám doma knihu *Mein Kampf*. Co s tím uděláte? Pošlete ke mně domů policii a tuto knihu a další, které budou z Vašeho hlediska nevhodné, necháte spálit na hranici?

4) Průběh sporu je svědectvím o nedobrému stavu českého soudnictví, které nedokáže stíhat ani potrestat závažnější projevy korupce ani politického extremismu:

- Že jim to tak nejde s Železným starším a mladším, Machem, Novákem, Koženým, Marouškem a Soudkem??
- nesvoboda-nesvoboda-nesvoboda...zatímco neonacisté beztrestně pochodují po ulicích!

5) *Mein Kampf* je zakazován proto, že odhaluje určité tajemství nepříjemně mocným všech dob, i současné politické elity se v něm mohou poznat:

- Největší hrůzu ale z toho díla musejí mít politici všech stran po celé zeměkouli, neboť ve druhé kapitole je zcela jasně popsáno jak se rodí a funguje politická strana (já jsem pochopil, každá politická strana).
- Nebezpečí spočívá v tom, že bychom v té knize mohli rozpoznat stejnou ideologii, jakou hlásá náš současný prezident pod rouškou tzv. „občanské společnosti“. To jest ideologii nasměrovanou proti parlamentní demokracii, ve prospěch „osvícených“ vůdců a jimi zakládaných spolků.

Ve svém celku internetové diskuse o kauze *Mein Kampf* naznačily přetrvávající citlivost české společnosti, respektive uživatelů internetu, na cenzuru knih. Základním projevovým postojem v ní bylo, že i kontroverzní dílo jako *Mein Kampf* je třeba volně vydávat a mělo by být v zájmu zachování demokratických ideálů dostupné čtenářům bez ohledu na jejich odborné kompetence.

Zdroj: iDnes.cz, Novinky.cz, iHNed.cz, Severskelisty.cz.

jako M. Engele). Pseudonym i maska kostlivce zakrývající Řezníkovu tvář jsou odvozeny z poetiky okrajového a v Česku málo sledovaného žánru hiphopu, tzv. horrorcore, který vznikl ve Spojených státech spojením machistické a vychloubačné stylizace tzv. gangsterského rapu počátku devadesátých let, poetiky death metalu, kombinujícího tvrdou rockovou hudbu se satanistickou symbolikou, s kultem násilí.¹¹⁸ Hranice scény překročil Řezník skladbou a videoklipem *Konečný řešení* (v roce 2010 se stala součástí desky *Vzestup zla*), které natočil společně s duem Hrobka a Pitva. Poetika žánru spočívá v takové slovní a v případě klipů vizuální prezentaci hyperbolizovaného a teatralizovaného násilí, jež se stylově pohybuje na hraně mezi fetišizací a parodií. Uvedená skladba - na rozdíl od jiných Řezníkových klipů akcentujících sexuální sadismus a bezdůvodné násilí - byla vztahena k politické problematice. Vystupující subjekt vyjadřuje hnus a obavy z bezdomovců, Romů, Ukrajinců, homosexuálů nebo narkomanů, v duchu rozšířeného stereotypu

118) Stefan Segi: „Velmistr strachu“, *Nový Prostor*, 2014, č. 430, s. 18-19.

zobrazuje tyto sociální či etnické skupiny jako odpad znečišťující Prahu a holedbá se svým odhodláním k jejich exterminaci. Hrobka rapuje:

S Řezníkem a Pitvem
sme vymysleli řešení:
na somráky z Karláku
necháme spadnout lešení,
na Ukrajince zase čeká
hromadný oběšení,
nechat je tu žít v klidu
tak to by bylo zhřešení.
Za vraždu Ukrajince
dostaneš tři mince.
Za odstranění somráka
dostaneš hnedle meďáka.
Za upálení fetáka
dostaneš čubku na ptáka.
Za vodstranění houmlesse
tu nikdo vinu nenese.¹¹⁹

V listopadu 2010 spojil novinář J. X. Doležal videoklip *Konečný řešení* se dvěma skutečnými případy upalování bezdomovců, k nimž v předchozích měsících došlo v Praze, a položil otázku, zda se skladba nestala návodem k tomuto jednání („Velmi by mne zajímalo, jestli si pachatelé těchto útoků při činu rapovali Řezníkovu ‚Benzin a pochodně upálím vás hodně doufám že vás vyřešej příští povodně‘, nebo zda na nápad zapálit lidi přišli kreativně sami.“).¹²⁰ Na Řezníka, Hrobku a Pitvu bylo studentem Jiřím Motýlem podáno trestní oznámení a v červnu následujícího roku pražská policie všechny tři obvinila z násilí proti skupině obyvatel a proti jednotlivci a z podněcování nenávisti vůči skupině osob. Obvodní soud pro Prahu 5 rappersy 29. listopadu 2011 osvobodil. Nejen soudce, ale dokonce i státní zástupce se totiž při projednávání případu přiklonil k výkladu, podle nějž je z celku Řezníkovy tvorby zřejmé, že v případě skladby *Konečný řešení* jde o uměleckou nadsázku. Žalobce v té souvislosti upozornil na způsob distribuce videonahrávky, který odpovídá zvyklostem v příslušné umělecké oblasti a neumožňuje tak učinit závěr o záměru interpretů podpořit například neonacistické hnutí¹²¹ – to by Řezník svůj track nesměl prezentovat na běžných koncertech nebo na internetu, ale například na srazu extremistů.

119) Hrobka a Pitva feat. Řezník: „Konečný řešení“, videoklip z roku 2008, <<http://www.youtube.com/watch?v=zUpFQv2uXcM>>, přístup 25. 9. 2014.

120) Jiří X. Doležal: „Spálil bych je všechny!“, *Reflex* 21, 2010, č. 47, s. 92–95, zde s. 94.

121) wlk: „Rapeři, kteří natočili klip o ‚konečném řešení‘, půjdou k soudu“, *iDnes.cz*, 9. 8. 2011, <http://zpravy.idnes.cz/raperi-kteri-natocili-klip-o-konecnem-reseni-pujdou-k-soudu-p45-/krimi.aspx?c=A110809_083849_krimi_wlk>, přístup 27. 9. 2014; cen: „Žalobce připomněl Českou sodu a soud trio ostrých raperů osvobodil“, *iDnes.cz*, 29. 11. 2011, <http://zpravy.idnes.cz/soud-osvobodil-hrobku-pitvu-a-reznika-dx4-/krimi.aspx?c=A111129_155059_krimi_cen>, přístup 27. 9. 2014.

Osvobozující rozsudek neznamenal konec pokusů omezit Řezníkovu další veřejné působení. V listopadu 2013 byl s poukazem na soustavně prováděnou „propagaci extrémního násilí“ vyloučen z ankety o nejoblíbenější domácí hudební interprety Český slavík poté, co získal nejvíce hlasů v kategorii Hvězda internetu. Organizátoři ankety, promotérská společnost Musica Bohemica a hlavní sponzor, společnost Karlovarské minerální vody, a. s., poukázaly v dopise Řezníkovi konkrétně na skladbu *Ta holka v mým sklepe*, představující sadistu, ovládajícího svou obětí – zajatou a zneužívanou dívku. Na základě téhož videa vypracovala vzápětí na Řezníka trestní oznámení advokátka Klára Samková, která „nejen jako právníčka, ale také jako matka patnáctileté dcery“ shledala, že klipem tento „takzvaný umělec“ schvaluje a navádí své posluchače k násilí na ženách a k sedmi dalším trestným činům.¹²²

Nevládní organizace Bílý kruh bezpečí upozornila v této souvislosti na to, že ne každý recipient musí přijímat Řezníkovu produkci jako uměleckou hru: „Hudebník často označuje svá díla za nadsázku. Chápu ji ale také tak jejich konzumenti? Je vybízení k násilí jen autorským ‚popisem člověka, který schvaluje, produkuje a vybízí k násilí‘, nebo je to vybízení k násilí samotnému? Kdo to pozná a kdo ne?“ Bílý kruh bezpečí se sám vyslovil proti Řezníkově tvorbě a přihlásil se „jménem svým a jménem obětí násilí a pozůstalých po obětech k limitování prostoru pro všechny druhy propagace násilí“.¹²³

Hudební kritik a novinář Luděk Staněk si povšiml, že veřejnou debatu o Řezníkovi a o tom, zda se jeho hiphopové performance nacházejí ještě v mezích ústavou chráněné svobody uměleckého vyjádření, anebo je již překročily a mají být jako společensky škodlivé zakázány, ovládl jiný tón, než který analogickým diskusím dominoval v předchozích etapách porevolučního vývoje české společnosti:

Po devadesátých letech, kdy jsme si tak nějak mysleli, že všechno je možné, a po nultých letech, kdy jsme se nad fotografiemi ztopořené pyje Mirka Topolánka navzájem ujišťovali, že jsme velmi liberální stát, jsou tu najednou desátá léta, kdy všechny předchozí svobody najednou padají. Policie rozhání technoparties a zavírá growshopy, pořad typu *Česká soda* by dnes Česká televize nikdy neodvysílala a celá dorostlá generace devadesátých let najednou vážně tvrdí, že pokud se v tom mluví sprostě, není to pravé umění.¹²⁴

Diskuse o cenzuře audiovizuálních děl ve stylu horrorcore se stala prvou od listopadu 1989, v níž se liberální argumentace ocitla v defenzivě. Podle politologa a publicisty Ondřeje Slačálka jde o důsledek historické proměny kulturního kontextu, v jehož důsledku se část nové generace intelektuálů staví do programové opozice vůči postmodernistické ideji partikularity hodnot:

122) Alena Hechtová: „Drž hubu, ty svině, do kouta lehni...“ Známa advokátka dává trestní oznámení na rapera, kterého vyhodili z Českého slavíka“, *ParlamentníListy.cz*, 4. 12. 2013, <<http://www.parlamentnilisty.cz/arena/monitor/Drz-hubu-ty-svine-do-kouta-lehni-Znama-advokatka-dava-trestni-oznameni-na-rapera-ktere-hy-hodili-z-Ceskeho-slavika-295456>>, přístup 27. 9. 2014.

123) Tamtéž.

124) Luděk Staněk: „Rapper Řezník redefinuje pojetí svobody tvorby v Čechách“, *Reflex.cz*, 2. 12. 2013, <<http://www.reflex.cz/clanek/53165/ludek-stanek-rapper-reznik-redefinuje-pojeti-svobody-tvorby-v-cechach>>, přístup 27. 9. 2014.

Postmoderna kdysi razila „právo na vlastní příběh“. Dnes v debatě o Řezníkovi slyšíme neustále obranu, že jeho písně prostě „spadají do žánru“ horrorcore a každý, kdo je čte mimo tento žánr, prý prokazuje neznalost. Právem už není vyprávět svůj příběh, ale držet se pravidel vybraného žánru, právo máme tedy především na lhostejnost k okolnostem, do nichž vstupujeme. Je zpochybňování takového „práva na svůj žánr“ projevem ignorance? V tom případě nastal čas se k ní hlásit.¹²⁵

Ztráta hegemonie transformovala i samotné liberální postoje. Pokud byla na počátku devadesátých let jako nejzávažnější otázka diskurzu o cenzuře identifikována volba, zda nemá česká společnost v procesu postkomunistické transformace zvolit namísto liberálního evropského pojetí svobody slova „ještě liberálnější“ pojetí americké, na začátku desátých let se jako hlavní ukázala otázka, co je lepší: zda cenzura, anebo autocenzura; zda má rapperovo umlčení provést stát, anebo se o něj postará sama společnost – tím, že Řezníka začne kolektivně ignorovat,¹²⁶ anebo mu „dá deku“. To jest, provede na něm symbolický lynč.¹²⁷ Autor posledně citovaného výroku, novinář Jakub Patočka, prohlásil celou debatu o tom, „zda to, co [Řezník, P] říká, náhodou nepředstavuje výkon svobody projevu, ba dokonce variantu umění“, za projev ztráty soudnosti českých kulturních elit. Jedinou adekvátní odpovědí na Řezníkovu tvorbu může podle něj být represe. Výrazem liberálního přístupu bude, napsal Patočka, když Řezník neskončí ve vězení, ale „jen“ v detenci v psychiatrickém ústavu.¹²⁸

125) Ondřej Slačálek: „Řezník Schejbal“, *A2larm.cz*, 6. 12. 2013, <<http://a2larm.cz/2013/12/reznik-schejbal>>, přístup 27. 9. 2014.

126) David Jareš: „Raper Řezník zasluhuje trest nejvyšší“, *Týden.cz*, 1. 12. 2013, <http://www.tyden.cz/rubriky/nazory/raper-reznik-zasluhuje-trest-nejvyssi_290624.html#U_IBYWPqrvG>, přístup 25. 8. 2014.

127) Jakub Patočka: „Několik slov o svobodě slova“, *DeníkReferendum.cz*, 3. 12. 2013, <<http://denikreferendum.cz/clanek/16972-nekolik-slov-o-svobode-slova>>, přístup 25. 8. 2014.

128) Tamtéž.

Případů cenzury spočívajících v zásahu státu proti distribuci určité knihy nebo proti autorovi tiskem publikovaného textu není za dvacet pět let od demokratické revoluce mnoho; zákazy časopiseckých titulů představovaly ještě větší raritu. Platí to i v případě, že pro období let 1990–1992, tedy do zániku federálního státu, přihlídneme k tomu dění na Slovensku, které mělo užší souvislost s českou kulturou. Opatrný postup justičních orgánů a jejich snaha maximálně šetřit ústavní principy se projevovала či projevuje rovněž v tom, kolik z již tak sporadických intervencí zůstává nedokonáno, ať již v důsledku zastavení trestního stíhání, zprošťujícího rozsudku soudu anebo jiným způsobem. Stažení napadených publikací z oběhu je dnes při cenzurování věnována nesrovnatelně menší pozornost než stíhání autorů, nakladatelů či distributorů příslušných textů: společenská diskuse o tom, kde se v dané chvíli nacházejí meze svobody projevu a jaké výpovědi je překračují, je důležitější než sama filtrace komunikačního toku. Cenzura má zmíněné meze konkretizovat, představovat je v jejich průniku s konkrétními texty a modelovat tak příští jednání aktérů působících ve veřejném prostoru či literárním poli.

Pokud jde o poměr mezi postoji institucí – zvláště justičních – zúčastněných v cenzurním systému a postoji kulturních elit, lze pozorovat markantní rozdíl mezi devadesátými a nultými lety. Zatímco na počátku sledovaného období vystupuje justice prohibitivněji a stát má obecně snahu regulovat neperiodický i periodický tisk více, než jak mu to dovoluje společnost reprezentovaná expertními hlasy vědců, umělců, publicistů a intelektuálů, na sklonku téhož období se poměr obrací a elity požadují více represe, než kolik si jí dokáže odůvodnit justice a soudní moc.

Politika paměti, dědictví komunismu a filtrování textů minulosti

Ta část cenzurních intervencí, jejichž důvodem je kontrola politického extremismu, se po celé období týká především médií krajní pravice. Represe levicově radikálních či extremistických tiskovin nemá v České republice ani zdaleka podobnou intenzitu. Tato asymetrie je důsledkem vývoje v západní Evropě, kde se od druhé světové války a od konce šedesátých let komunistické strany ve svých programech posunuly k ideologickému středu a v reálné politice se začlenily do politického systému kontinentálních demokracií.¹²⁹ V domácím měřítku k tomuto nepoměru přispívá legalistický rámec přechodu mezi státním socialismem a liberální demokracií, který představuje obecný faktor utváření středoevropských společností po zhroucení sovětského bloku, i unikátní faktor přetrvávající existence „politického subjektu s rodokmenem v totalitní státostraně“,¹³⁰ tedy Komunistické strany Čech a Moravy (KSČM). Fakt, že v reálné politice mladé české demokracie, jejíž legitimační

129) Jan Charvát: *Současný politický extremismus a radikalismus*, Praha, Portál 2007, s. 169–173.

130) Michal Kopeček: „Hledání ‚paměti národa‘. Politika dějin, nostalgie a české dějepisectví komunismu“, *Dějiny – teorie – kritika* 4, 2007, č. 1, s. 7–26, zde s. 9.

strategie je výrazně založena na „odmítnutí komunistické minulosti jako celku“,¹³¹ hraje nikoli nevýznamnou roli politická strana, která nejenže se na rozdíl od svých protějšků v jiných střeoevropských zemích nevzdala adjektiva „komunistická“ v názvu, a tedy ani své historické kontinuity, ale reprezentuje rovněž nostalgický vztah své členské základny a aparátu k předrevolučnímu režimu (u konzervativně stalinistického křídla nepokrytý popíračský vztah k jeho zločinům),¹³² je ve veřejném prostoru zdrojem permanentního napětí.

Na povrchu politického a kulturního života jsou KSČM a jí reprezentované skupiny po celé polistopadové období podrobeny „konvenci vyloučení“.¹³³ Ta se v období těsně po revoluci projevila změnami místních jmen (ulice, názvy stanic pražského metra atd.) i odstraňováním pomníků osobností komunistického hnutí a dalších artefaktů reprezentujících komunistický výklad dějin ve veřejném prostoru. Proces přepisování paměťových symbolů ve veřejném prostoru po demokratické revoluci měl i své textové projevy. Historik Kamil Činátl upozornil na příkladu úprav hereckých pamětí, reeditovaných po listopadu 1989, na tiché vypouštění „nevhodných pasáží“, představovaných vzpomínkami na Julia Fučíka, na cesty do Sovětského svazu apod.¹³⁴ Při krácení a přepracovávání memoárů Františka Filipovského, které provedl novinář a spoluautor knihy Jiří Tvrzník, tak kupříkladu zmizel portrét Fučíka jako hercova přítele z doby Osvozeného divadla.¹³⁵ Případy, kde bylo odstraňování ideologicky zatížených motivů z reeditovaných literárních děl zaznamenáno, vedly k publicistické debatě o tom, zda lze podobné zásahy hodnotit jako projev cenzury či autocenzury vyvolané konjunkturalismem. Nejznámějším případem tohoto typu se stala *Honzíkova cesta* Bohumila Říhy; případová studie o úpravách Říhových děl v období po listopadu 1989 ukazuje komplexní charakter, které toto přízpůsobování textů zatížených komunistickým utopismem v oblasti dětské literatury mělo.¹³⁶

Výsledky této transformace společensky autoritativního obrazu dějin se nositelům antikomunistického diskurzu nepodařilo za celé polistopadové období převést z morální roviny či z roviny politiky paměti do kulturní praxe a její praktickoprávní roviny. Výzvy k zákazu samotné strany, jejích satelitních organizací, ultrakomunistických skupin, které se od KSČM oddělily, znaků a symbolů komunistického hnutí nebo názorů, které komunisté vyjadřují ve stranických i jiných médiích, se tak míjejí svými účinky. Jediný v literatuře (do roku 2007) popsany případ trestního stíhání pro periodicky publikované články propagující komunistické ideje se týkal šumperského časopisu *Pochodeň*; jeho šéfredaktor David Pěcha, aktivista marginální, ortodoxně ultralevicové Komunistické strany Československa, byl v roce 2000 obviněn podle § 260 trestního zákona z podpory a propagace hnutí směřujících k potlačení práv a svobod člověka. Okresní soud v Šumperku ho však osvobodil s tím, že inkriminované texty nelze interpretovat přímo jako výzvy

131) Tamtéž.

132) M. Kopeček: „Stigma minulosti, pouto sounáležitosti“, cit. dílo.

133) Tamtéž, s. 345.

134) Kamil Činátl: „Herecké paměti“, in týž: *Naše české minulosti aneb jak vzpomínáme*, Praha, Nakladatelství Lidové noviny – Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze 2014, s. 81–126, zde s. 104.

135) Srov. Jiří Tvrzník: *Šest dýmek Františka Filipovského*, Praha, Novinář 1981, s. 148–155; týž: *Kamarád dobré nálady. Ze vzpomínek Františka Filipovského*, Praha, Univers 1994.

136) Viz případová studie Stefana Segiho „O *Honzíkově cestě* a liberální cenzuře. Regulace na poli literatury pro děti a mládež“, s. 1495–1507.

Mladá pravda a rozpuštění Komunistického svazu mládeže V dubnu 2005 podali senátoři Jaromír Štětina a Martin Mejstřík trestní oznámení na jednu ze satelitních organizací KSČM, Komunistický svaz mládeže (KSM), a to za články uveřejněné v časopisu této organizace *Mladá pravda*. V říjnu 2006 rozhodlo ministerstvo vnitra o rozpuštění organizace (důvodem se ovšem nestal její časopis, nýbrž program, zahrnující cíle „odstranění soukromého vlastnictví výrobních prostředků“ nebo „revolučního překonání kapitalismu“). Počátkem roku 2010 pražský městský soud rozhodnutí ministerstva zrušil. Došlo k tomu na základě předchozího rozsudku Nejvyššího správního soudu ve věci kasační stížnosti KSM: soud dospěl k názoru, že v pluralitní demokracii „není žádné ospravedlnění pro to, aby byla zakázána skupina pouze z důvodu, že chce veřejně diskutovat určité otázky“:

tabuizace kontroverzních, provokativních, extrémních a společensky citlivých témat a zákaz hlásání názorů, které zjevně vybočují z hlavního proudu současného politického myšlení a případně propagují zásadní změny společenských poměrů, které mají případně za určitých okolností být dosaženy násilím či „revolucí“ (k nim lze jistě zařadit i ideologickou platformu „klasického“ komunistického hnutí, k níž se hlásí i stěžovatel), může vést postupně k omezení či úplnému potlačení veřejné diskuse o těchto tématech, přičemž právě veřejná diskuse výrazně podporuje svobodné utváření názorů a přispívá k pochopení vlastní historie a vyvarování se dřívějších chyb.

Zdroj: Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 28. 8. 2009, čj. 7 As 29/2008-104, dostupné z <www.nssoud.cz>.

k „násilí či povstání“, ale je třeba je považovat za příspěvky do politické diskuse, přičemž k základům demokracie patří umožnit diskusi i o těch politických záměrech, které „zpochybnou způsob současné organizace státu“.¹³⁷

Podobně intenzivní diskuse doprovázely na přelomu století také znovuzpřístupňování ideologicky zatížených – skutečně či potenciálně – děl totalitního umění nebo populární kultury. Do této doby spadá vystoupení Emanuela Mandlera proti *Krkonošským pohádkám* a dalším televizním adaptacím moderních pohádek českých autorů z doby komunistického panství. V úvodníku *Lidových novin* nazvaném *Rumcajs a Krakonoš kazí mládež* poukázal tento publicista na „třídí a nacionální nenávisť“ a „českou dobrotivou výlučnost“ jako zdroj obliby zmíněných večerníčků a zároveň důvod jejich škodlivosti.¹³⁸ Oba seriály prohlásil za „přímo vzorový“ příklad socialistického realismu.¹³⁹

Otázka, zda smí být totalitní umění či populární kultura období státního socialismu znovu prezentovány či vysílány, vyvstala s nebývalou silou v roce 1998, kdy slovenská komerční televize Markíza poprvé po revoluci odvysílala kriminální seriál *Třicet případů majora Zemana*. Zájem, který tento dramaturgický počín vyvolal u českých diváků, vedl k debatě, zda smí být seriál vysílán i v zemi vzniku a jak se k němu má postavit Česká televize. Po roce vyústila v rozhodnutí, že jej veřejnoprávní televize od září 1999 uvede, ale jeho působení na diváka bude korigováno doprovodnými programy, do nichž bude seriál uzavřen jako do závorek (tzv. komponovaný pořad se vysílal pod názvem *Třicet*

137) Jiří Herczeg: *Trestné činy z nenávisťi*, Praha, ASPI 2007, s. 92–110, zde s. 102.

138) Emanuel Mandler: „Rumcajs a Krakonoš kazí mládež“, *Lidové noviny* 14, 2001, č. 55, 6. 3., s. 1, 10, zde s. 10.

139) Emanuel Mandler: „Jak se v Česku zpolitizovala pohádka“, *Lidové noviny* 14, 2001, č. 74, 28. 3., s. 13.

návratů). Každý díl doprovázel historický fejeton o konkrétním roku, k němuž se příběh vztahoval, a beseda odborníků, uvádějící seriálový děj na pravou míru. Prostřednictvím propagandistického seriálu se díky této transpozici významu měli diváci dozvědět pravdu o době, která ho stvořila. Filtrování však mohlo být úspěšné nanejvýš u poloviny diváků, která vedle seriálu sledovala (v případě prvního dílu) i dokumentární „předmluvu“ a „doslov“ – zbytek byl zvědavý pouze na detektivní děj.¹⁴⁰

Antisemitismus, rasismus a nenávistné projevy extremismu

Následná cenzura textových projevů krajně pravicové ideologie má na rozdíl od tiskovin krajní levice po demokratické revoluci souvislou linii projevů. Již počátkem roku 1990 byla československá společnost konfrontována s prvními projevy veřejného hlásání antisemitismu, rasismu, extrémního nacionalismu a xenofobie. Tyto nenávistné projevy se staly prvním a dlouhodobě zůstávají nejdůležitějším cílem represe ze strany státu. Za poslední dvě desetky let se ohnisko společenské kontroly pouze přesunulo od tisku k performativním žánrům, audiovizuálním nahrávkám nebo zínům kolujícím v prostředí skinheadských a neonacistických subkultur.

Politické a kulturní aktivity rodící se krajní pravice měly na počátku devadesátých let několik krystalizačních ohnisek. Jedno představovala politická strana Sdružení pro republiku – Republikánská strana Československa, založená již počátkem roku 1990 Miroslavem Sládkem (v letech 1981–1986 pracovníkem Českého úřadu pro tisk a informace)¹⁴¹ podle vzoru tehdy nastupující evropské radikální pravice. Za protiromské články byl v roce 1998 odsouzen poslanec a šéfredaktor týdeníku Sládkovy strany *Republika* (vycházel 1990–2004) Josef Krejsa; jinému z poslanců této strany, Tomáši Kebzovi, zakázal v roce 1999 za příspěvky publikované v *Republice* soud na deset let publikační činnost.¹⁴² Druhé krystalizační ohnisko tvořila skinheadská subkultura, která v prvních měsících a letech po revoluci vstoupila do masového povědomí a zejména díky působení hudebních skupin tohoto zaměření pronikla na čas se svými názory a texty do hlavního proudu české populární kultury.¹⁴³

Ideové pozadí třetího a čtvrtého ohniska představoval katolický fundamentalismus a integrální antikomunismus.¹⁴⁴ Z tohoto zázemí vzešel také hned v roce 1990 spis, který se pro následující čtvrtstoletí stal jedním z nejpobulárnějších textových zdrojů, na jejichž základě byly a jsou konzumní společnost, liberální demokracie a postkomunistický režim atakovány z krajně pravicových pozic. Jedná se o *Analýzu 17. listopadu* od dlouholetého politického vězně komunismu Miroslava Dolejšího.¹⁴⁵ Dolejšího konspirační teorie

140) „Major Zeman měl 3 miliony diváků, dokument o polovinu méně“, *Lidové noviny* 12, 1999, č. 223, 24. 9., s. 23.

141) Heslo „Sládek, Miroslav, PhDr. – politik“, in *Kdo je kdo v České republice 94/95*, Praha, Modrý jezdec 1994, s. 513.

142) M. Mareš: *Pravicový extremismus a radikalismus v ČR*, cit. dílo, s. 197, 203; „Výběr případů poslanců, kteří stanuli před soudem“, 18. 12. 2012, Archiv slovního zpravodajství ČTK, ID zprávy: T201212180576701; „Rozhodnutí Nejvyššího správního soudu o rozpuštění DS“, 17. 2. 2010, Archiv slovního zpravodajství ČTK, ID zprávy: T201002170435701.

143) Srov. pododíl „Okraj okraje: státní cenzura za hranicemi institucionalizované literatury“, s. 1445–1447.

144) K ideovým zdrojům a proudům české ultrapravice po listopadu 1989 srov. M. Mareš: *Pravicový extremismus a radikalismus v ČR*, cit. dílo, s. 177–183.

145) Prokop Tomek: „Tragický případ Miroslava Dolejšího a Eugena Vrby“, *Soudobé dějiny* 16, 2009, č. 2/3, s. 419–430; Jaroslav Cuhra: „Svůj stát si rozvracet nedáme“, *Soudobé dějiny* 16, 2009, č. 2/3, s. 431–432; Jiří

o demokratické revoluci jako smluveném předání moci mezi komunisty a disidenty, řízeném tajnými službami SSSR, USA a Izraele v zájmu Židů, svobodných zednářů a pomyslné globální oligarchie, kolovala na podzim 1990 v podobě neoficiálních rozmnoženin, označovaných sympatizanty za „samizdat“. Poté byla opakovaně vydána samostatně i v periodickém tisku (počátkem roku 1991 se Sládkovou předmluvou jako příloha *Republiky*, později v *Týdeníku Politika*, v *Necenzurovaných novinách* Petra Cibulky atd.). Žalobu na Dolejšího za *Analýzu 17. listopadu* neúspěšně podala skupina poslanců tehdejšího federálního parlamentu (mj. Zdeněk Jičínský a Ladislav Lis). K vlně odporu proti ukázkám z *Analýzy*, které v prvních polistopadových bulvárních novinách *Středočeský Expres* vyšly ve dnech 24.–26. října 1990, se podnětem pro generální prokuraturu a odmítnutím zmíněné publikace jako snahy „destabilizovat probíhající společenský vývoj“ připojil také Syndikát novinářů ČR. Výsledkem byla první principiální diskuse o novinářské etice, zodpovědnosti médií, možnostech omezení svobody slova zákonem a jejich vynucování státními orgány, uskutečněná v polistopadovém období.¹⁴⁶ Do středu veřejné diskuse se tehdy poprvé dostaly i důsledky vzniku bulvárních médií. Ta ve své rané podobě z počátku devadesátých let neprofitovala ještě z průniků do soukromí známých osob, ale z publikace politicky excesivních materiálů včetně těch antisemitské nebo rasistické povahy; proto se také jak *Expres*, tak o málo pozdější *Špigl* dostávaly do konfliktu se zákonem.¹⁴⁷

S dvanácti tisíci výtisky v legální distribuci se na počátku devadesátých let stal nejrozšířenější tiskovinou s otevřeně antisemitským zaměřením *Týdeník Politika* (vycházel v letech 1991–1992). Jeho redaktori Josef Tomáš a Jaroslav Voříšek vyšli z prostředí ultrakonzervativního katolicismu. Nejprve působili v *Mladé demokracii*, propagačních novinách pro mládež, založených před prvními svobodnými volbami v květnu 1990 koalici Československé strany lidové a Křesťanskodemokratické unie. Poté co na ideovou profilaci tohoto časopisu lidová strana jako vydavatelka zareagovala odnětím registrace, založili Tomáš s Voříškem na počátku roku 1991 svůj vlastní list, jímž byl právě *Týdeník Politika*. Prohlubující se antisemitské a protirežimní zaměření periodika vyvolávalo silící kritickou kampaň, do níž se zapojil liberální tisk, demokratické parlamentní složky a Federace židovských náboženských obcí v ČR.

První trestní oznámení bylo na *Týdeník Politika* podáno již v říjnu 1991. Navzdory volání novinářů a politiků po zastavení časopisu, vyjádřeném mimo jiné veřejnou akcí redaktora *Reflexu* J. X. Doležala, který několik výtisků časopisu zapálil na stolku pouličního prodejce, vycházel *Týdeník Politika* až do 17. prosince 1992, kdy policie v tiskárně zabavila jeho poslední, 97. číslo. Za publikaci řady textů (v předposledním čísle to byl například *Částečný seznam Židů a židovských míšenců v současné kultuře ČR* nebo poplašná zpráva o válce, která bude doprovázet rozdělení Československa) byl nakonec Josef Tomáš 22. září 1994 Obvodním soudem pro Prahu 1 odsouzen k sedmi měsícům odnětí svobody podmíněně a k zákazu publicistické činnosti na dva roky. V druhé instanci byl ještě téhož roku

Suk: „Politické hry s ‚nedokončenou revolucí‘. Účtování s komunismem v čase Občanského fóra a po jeho rozpadu (1989–1992)“, *Soudobé dějiny* 16, 2009, č. 2/3, s. 276–312, zde s. 301–305.

146) Milan Šmíd: „Bulvární tisk a zveřejněný materiál ‚Senzační odhalení pozadí událostí loňského 17. listopadu‘. Studie vypracovaná v listopadu 1990 pro Syndikát novinářů“, *Loučez*, <<http://www.louc.cz/04/1200319.html>>, přístup 25. 8. 2014.

147) Srov. např. J. Herczeg: *Trestné činy z nenávisti*, cit. dílo, s. 40.

trest zpřísněn o propadnutí zbylých výtisků *Týdeníku Politika*.¹⁴⁸ Své vydavatelské aktivity Tomáš poté již neobnovil.

Na průtazích v kauze *Týdeníku Politika* se podepsaly mimo jiné velké rozdíly v názorech tehdejších úředníků, policistů, ale i nakladatelů, historiků, spisovatelů a dalších znalců nejen na to, co je antisemitismus, ale i ohledně toho, zda lze vůbec v demokratické společnosti vyjadřování jakýchkoli názorů stíhat. První trestní oznámení na *Týdeník Politika* bylo takto odloženo na základě posudku pracovníka Ústavu soudobých dějin ČSAV, archiváře Rudolfa Jičina. Ten na okraj spisu Henryho Forda *Mezinárodní Žid*, který *Týdeník Politika* otiskoval na pokračování podle textu prvního českého vydání z roku 1924, v roce 1992 napsal:

Zakazování jakéhokoli filozofického díla nelze nazvat jinak než porušováním základního lidského práva a odsuzováním občana do role nesvéprávného individua, kterému musí někdo moudřejší určovat, co má číst a co si má myslet.

Stanovisko demokraticky smýšlejících odpůrců díla by mělo být následující: Jsme přesvědčeni, že kniha je antisemitská. Zde je, přečtete si ji a učiňte si o tom sami svůj názor. [...]

V demokratickém státě by také mělo být zbytečné připomínat, že vydáním knihy vydavatel nepředkládá názor svůj, ale autora, a že je na čtenáři – na svéprávném čtenáři – aby si sám vybral, s čím hodlá souhlasit či nesouhlasit. [...] Společnost ohrožují zcela jiné věci než knihy, o které se navíc zajímá jen nepatrné procento občanů.¹⁴⁹

Od Jičínova dobrozdání se následně distancoval ředitel Ústavu soudobých dějin ČSAV, historik Vilém Prečan. Podobně se v rámci trestního stíhání, soudního pojednávání i ve veřejném prostoru střetaly benevolentní a prohibitivní postoje při příležitosti dalších pokusů o represi antisemitských a rasistických publikací první poloviny devadesátých let.

První zakázanou knihou v polistopadovém Československu se stala edice *Protokolů síonských mudrců*, kterou slovensky v dubnu 1991 pod titulem *Kniežatá zloby. Protokoly síonských mudrcov* vydalo bratislavské nakladatelství Agres. Tím, kdo majiteli Agresu Martinu Alexanderu Šavelovi předal českou předlohu knihy, byl již zmíněný Miroslav Dolejší.¹⁵⁰ Pseudonym Robert Helebrandt, pod nímž brožura vyšla, lze vztáhnout buď k Dolejšímu, nebo i ke skupině dalších osob, které se podle dikce úvodní stati na vzniku české předlohy pro slovenské vydání zřejmě již v sedmdesátých letech podílely.¹⁵¹

Bratislavská brožura zpřístupnila nové, tiskem dosud nepublikované znění klasického díla moderního antisemitismu. Vzniklo překladem a textovou kontaminací historických francouzských, anglických a německých edic z prvních tří dekad 20. století s přihlédnutím k oběma českým překladům z téže doby, jejichž autory byli V. Zábranský (1909,

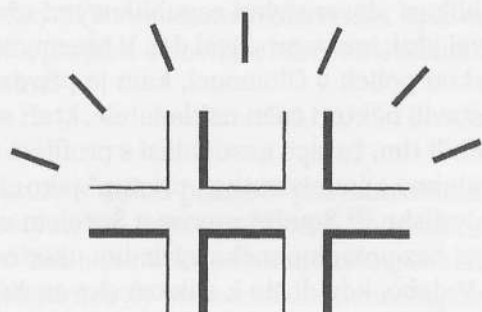
148) M. Mareš: *Pravicový extremismus a radikalismus v ČR*, cit. dílo, s. 382–386; Jan Brabec: „Vysoká politika“, *Respekt* 3, 1992, č. 5, s. 7.

149) Jaroslav Voříšek: *Pražský politický proces 1994 ve věci Týdeníku Politika*, b. m., b. d., s. 16, 20. Dostupné na neonacistickém webu *Národně vzdělávací institut*, <http://www.vzdelavaci-institut.info/?q=system/files/Prazsky_politicky_proces_ve_veci_tydeniku_politika-jaroslav_vorisek.pdf>, přístup 22. 8. 2014.

150) Ivo Budil, Věra Tydlitátová, Lena Arava-Novotná, Zbyněk Tarant: *Encyklopedie dějin antisemitismu*, Západočeská univerzita v Plzni 2013, CD-ROM, s. 60–62.

151) Robert Helebrandt: *Kniežatá zloby. Protokoly síonských mudrcov*, přel. Ada Adamová, Bratislava, Agres 1991, s. 16.

Otevřené mříže komunistické cenzury Edice, ve které majitel nakladatelství Agres a vydavatel týdeníku *Hlas Slovenska* Martin Alexander Šavel vydával práce Miroslava Dolejšího a dalších českých autorů z okruhu *Týdeníku Politika*, nesla název Zlatá mreža (nakladatel založil ještě edici Veselá mreža). Šlo o evidentní odkaz na komunistickou cenzuru, což podtrhoval také kratičký aktualizační „prolog“ k edici *Protokolů sionských mudrců* v brožuře *Kniežatá zloby*:

Za posledných približne sto rokov, kedy sa Európania začali po prvýkrát zoznamovať s obsahom *Protokolov síonských mudrcov*, celých štyridsať päť rokov nemala mladá generácia Čechov a Slovákov možnosť čítať tento dokument. Knižné vydania z predvojnového a vojnového obdobia boli systematicky ničené a nové edície boli zakázané.

Zdá sa pravdepodobné, že oba programové antisemitské spisy, jež Miroslav Dolejší Šavelovi predal, vznikly již v době socialistické diktatury v podzemním kroužku, který vedle antisemitských idejí sdílel zřejmě i ultrakonzervativní náboženské postoje odpůrce II. vatikánského koncilu arcibiskupa Marcela Lefebvra. Doloženo je to v případě brožury *Genéza sionizmu*, jejíž text je opatřen úvodní autorskou poznámkou datovanou 8. února 1978.

Prostřednictvím bratislavského nakladatelství Agres se tak v krátkém období mezi pádem rozptýlené cenzurní soustavy a zformováním polistopadového cenzurního systému vynořila jedna z periferních podob neoficiálního kulturního života období socialistické diktatury.

Zdroj: Robert Helebrandt: „Prológ“, in týž: *Kniežatá zloby. Protokoly síonských mudrcov*, přel. Ada Adamová, Bratislava, Agres 1991, s. 3; [Nakladatelský seznam edice Zlatá mreža], in Robert Helebrandt: *Kniežatá zloby. Protokoly síonských mudrcov*, přel. Ada Adamová, Bratislava, Agres 1991, s. 66; [Poznámka podepsaná „Autor“], in Karel Halbich: *Genéza sionizmu*, přel. Ada Adamová, Bratislava, Agres 1991, s. 5; [Nakladatelský seznam edic Zlatá mreža a Veselá mreža], in Karel Halbich: *Genéza sionizmu*, Bratislava, Agres 1991, s. 97.

vl. jm. Čeněk Brabec) a František Komrsek (1926). Vlastnímu pamfletu v brožuře předcházela montáž-předmluva, zahrnující úryvky ze starší antisemitské literatury (například Václav Březnovský: *Řeč rabína Eichhorna. V židovských chapadlech*), dokumenty o jejich konfiskacích rakouskou cenzurou, „historii“ pamfletu i výroky o pravdivosti jeho obsahu.

V nakladatelských soupisech vydané a připravované produkce Agresu byla brožura označena za první díl „trilogie z dějin zednářského hnutí“. Jako druhý díl trilogie vyšla o dva měsíce později – opět slovensky – pseudohistorická studie *Genéza sionizmu* (česká předloha nesla údajně název *Ve spárech sionizmu*), dokládající platnost *Protokolů* vyhledáváním projevů židovského spiknutí v moderních dějinách. Vrcholem této tendence se podle autora či autorů studie, vycházejících z idejí biskupa Marcela Lefebvra, stal II. vatikánský koncil. Brožura byla tentokrát podepsána jménem Karel Halbich, za nímž je patrně třeba znovu hledat Dolejšího anebo společenství, v jehož okruhu vznikl již překlad *Protokolů*.¹⁵²

152) M. Mareš: *Pravicový extremismus a radikalismus v ČR*, cit. dílo, s. 383; Martina Palovčíková: „Šavel obviněn z rasismu“, *Lidové noviny* 9, 1996, č. 16, 19. 1., s. 6.

Na podzim 1991, tedy ještě v době trvání česko-slovenské federace, byl prodej obou publikací slovenskými republikovými úřady zakázán; část nákladu propadla konfiskaci, Šavel však knihy prodával dál. V březnu následujícího roku mu bylo 900 výtisků zabaveno českou policií v Olomouci, kam je přivezl na knižní veletrh.¹⁵³ Proti konfiskaci se tehdy postavili někteří čeští nakladatelé, kteří se veletrhu Libri také účastnili. Svůj protest odůvodnili tím, že sice nesouhlasí s profilem vydavatelské činnosti M. A. Šavela, ale odmítají „podobný administrativní přístup“ jako „nebezpečný precedens“ dalšího porušování svobody tisku.¹⁵⁴ Soudní proces s Šavelem se na Slovensku vlekl následujících dvanáct let a byl bez pravomocného výsledku ukončen vydavatelovou smrtí.

V době, kdy došlo k zákazu slovenského vydání *Protokolů*, vydal v Praze jejich první porevoluční českou edici Miroslav Gabriel (*Sionské protokoly. Protokoly ze shromáždění sionských mudrců*, 1991).¹⁵⁵ Za brožuru s jazykově modernizovaným textem Komrskova překladu z roku 1926 byl i on obviněn z trestného činu podpory a propagace hnutí směřujících k potlačení práv a svobod člověka podle § 260 tehdejšího trestního zákona. I když se vydáním Gabrielovy publikace (vyšla v nákladu 5 000 výtisků) časově shodovalo s nástupem ultrapravicové scény a antisemitské vyznění anonymní předmluvy, která v brožuře *Protokoly* uváděla, bylo jen slabě odcloněno poznámkou o nutnosti kritického přístupu k textu; z kontextu případu se zdá, že Gabriel nemusel být veden ideovými, ale především ekonomickými motivy. K tomuto názoru dospěl v první instanci také Obvodní soud pro Prahu 5, jenž nakladatele 8. července 1994 nejprve zprostil obžaloby s odůvodněním, že se vydáním knihy *Sionské protokoly* pokusil „prosadit se jako podnikatel“, a to v době, kdy ani ve vzdělané společnosti nepanovalo ještě podle mínění soudu o závadnosti vydávaného spisu jasné povědomí (jako svědek obhajoby vystupoval v procesu jeden z protagonistů tzv. normalizace na FF UK, historik Josef Haubelt).¹⁵⁶ Po sérii odvolání státního zástupce byl nicméně Miroslav Gabriel Obvodním soudem pro Prahu 8 dne 23. října 1996 shledán vinným jiným trestným činem, než pro který byl původně stíhán, a odsouzen pro podněcování k národnostní a rasové zášti podle § 198 trestního zákona.¹⁵⁷

Rozsudek nad Josefem Tomášem i Miroslavem Gabrielem symbolicky ukončoval ranou etapu polistopadového vývoje, charakterizovanou krajním uvolněním hranic veřejného prostoru. Vyjadřoval nově nabyté odhodlání demokratického státu regulovat pravicově extremistická média i za cenu represe. Odsouzením vydavatele prvního a posledního celostátního antisemitského časopisu šířeného v běžné distribuční síti přitom nezanikly názory, které časopis hlásal. Jejich nositelé si ovšem od druhé poloviny devadesátých let postupně osvojili jiné, obtížněji kontrolovatelné komunikační metody a distribuční kanály – časopisy rozmnožované ve formě zínů, jejich prodej přes anonymní poštovní schránky nebo z ruky do ruky na koncertech neonacistických hudebních skupin či při fotbalových

153) „Vyjádření vydavatelství Agres k zabavení knih“, 14. 3. 1992, Archiv slovního zpravodajství ČTK, ID zprávy: 19920314D00927.

154) Tamtéž.

155) –tp: „Protokoly sionských mudrců“, *Respekt* 3, 1992, č. 15, s. 6.

156) „Vydavatel Sionských protokolů potřetí zproštěn viny“, 8. 7. 1994, Archiv slovního zpravodajství ČTK, ID zprávy: 19940708C01470.

157) J. Herczeg: *Trestné činy z nenávisti*, cit. dílo, s. 85–87.

utkáni¹⁵⁸ na přelomu století se pak stěžejním kanálem šíření nenávislných obsahů stal internet. K čemu tedy ve druhé polovině devadesátých let ve skutečnosti došlo, bylo oddělení oficiální polistopadové kultury od těch textů, projevů a postojů, které se z hlediska konsolidované společnosti ukázaly jako nepřijatelné.

Transgrese jako obchodní model

Gabrielův případ předznamenal nový fenomén, který s sebou přineslo pozvolné ustalování hranic oficiální kultury v polovině devadesátých let. Jeho projevem bylo záměrné atakování těchto hranic v zájmu atraktivního a v důsledku toho i komerčně úspěšného nakladatelského programu. Nositeli těchto pokusů již nebyly stranické nebo ideologicky motivované vydavatelské podniky, obsluhující specifické publikum ultrapravice, ale regulární nakladatelství s širším literárním a kulturním záběrem. Státní orgány odpověděly nejprve na tento typ nakladatelské činnosti represí. Avšak poté, co soudní moc dospěla po řadě peripetií k výkladu, podle něhož je podobné podnikání morálně pochybné, ne však trestné, se tyto snahy o represii ukázaly jako neúčinné.

V polovině devadesátých let se jako ohnisko transgrese kulturních norem profilovalo olomoucké nakladatelství Votobia. Podnik, k jehož zakladatelům patřily osobnosti moravského samizdatu navazující na excentrické pojetí vydavatelské činnosti Josefa Floriana, se v angloamerické větvi svého programu zaměřoval na beatnickou a undergroundovou literaturu padesátých a šedesátých let 20. století.¹⁵⁹ Antioficiální východiska svého programu představitelé nakladatelství trvale zdůrazňovali: „Vždy jsme říkali, že se chceme věnovat kontroverzním nebo okrajovým tématům a chceme nabízet pohled z různých stran. Nejsme ti, kteří by cenzurovali.“¹⁶⁰

Se zájmem o psychedelickou kulturu šedesátých let a její návody na překračování hranic vědomí, s rozšířením marihuany jako relaxační drogy mládeže, k němuž došlo v prvních letech po demokratické revoluci, i s vysokou podporou legalizace měkkých drog, která v Česku v této době předbíhala formulaci státní drogové politiky, souvisel překlad „marihuanové kuchařky“ kalifornského autora Adama Gottlieba *Vaříme s konopím*, vydaný ve Votobii roku 1995. Za drobný paperback, nabízející uživatelům marihuany a hašiše informace, „jak za své peníze [...] dosáhnout nejlepšího opojení“,¹⁶¹ byli majitelé Votobie Tomáš Koudela, Jaroslav Vacl a Petr Jüngling od konce října 1995 stíháni pro trestný čin šíření toxikomanie.¹⁶² Po nejednoznačném vývoji trestního řízení i soudního procesu (první rozhodnutí vyzněla ve prospěch stíhaných) potrestal nakonec 9. prosince 1997 Okresní soud v Olomouci Tomáše Koudelu, který nakladatelskou smlouvu na vydání knihy podepsal, podmíněčným trestem vězení v trvání čtyř měsíců s odkladem na jeden rok, ostatní majitelé nakladatelství byli pro nedostatek důkazů osvobozeni.¹⁶³ V důsledku amnestie,

158) Vladimír Majer: „Stíhání za propagaci rasové zášti“, *Československé listy* 9, 2000, č. 273, 24. 11., s. 3.

159) Iva Málková: „Fenomén Votobia. Stará cesta?“, in Pavel Janáček (ed.): *Česká a slovenská literatura dnes. Sborník referátů z literárněvědné konference 39. Bezručovy Opavy (16.-18. 9. 1996)*, Praha – Opava, Ústav pro českou literaturu AV ČR – Slezská univerzita 1997, s. 164-167.

160) Slova Tomáše Koudely citovala Ivana Pustějovská v článku „Votobia chce být nadále kontroverzní“, *Mladá fronta Dnes* 9, 1998, č. 51, 2. 3., regionální mutace – rubrika Kultura ze střední Moravy, s. 3.

161) Adam Gottlieb: *Vaříme s konopím*, přel. Roman Panáček, Olomouc, Votobia 1995, s. 7.

162) Petra Ševčíková: „Vydavatelé stíháni za knihu o konopí“, *Lidové noviny* 8, 1995, č. 254, 31. 10., s. 4.

163) „Za konopnou kuchařku dostal majitel nakladatelství Votobia podmíněný trest“, *Lidové noviny* 10, 1997,

kteřou v únoru 1998 vyhlásil při svém nástupu do druhého funkčního období prezident Václav Havel, byl Koudelovi trest zrušen a případ se tak nedostal k ústavnímu soudu, kam se nakladatel (sám činný jako básník i prozaik pod vlastním jménem i pod pseudonymem Jan Vrak) hodlal odvolat.¹⁶⁴ Součástí rozvětvené kauzy Votobie byly rovněž dílčí procesy s jednotlivými pracovníky nakladatelství za odepření výpovědi či za kritické výroky na adresu žaloby a také vyšetřování knihkupců, kteří knihu prodávali. Odsouzeno bylo i několik uživatelů, kteří z knihy vycházeli při přípravě vlastních konopných produktů.¹⁶⁵

Ostrou konfrontaci mezi nakladatelstvím, jež se podobně expanzivně jako v kulturní oblasti chovalo i při rozšiřování svého podnikatelského záběru, a jeho zastánci z řad publicistů a umělců na jedné straně a policíí a žalobci na straně druhé doprovázela veřejná kampaň proti omezování svobody slova. Petici, kterou ve spolupráci s žalovanými nakladateli organizoval novinář a propagátor legalizace marihuany J. X. Doležal, podepsaly během tří prvních měsíců více než tři tisíce osob, mezi prvními signatáři byli přítom tehdejší předseda Syndikátu novinářů ČR Rudolf Zeman, prozaik Jan Pelc nebo básník Jiří Rulf.¹⁶⁶ Do kampaně se zapojil také jeden z autorů nakladatelství, americký básník Allen Ginsberg, který v dopisu na podporu Votobie napsal:

Trestní stíhání pro „šíření toxikomanie“ za vydání knihy *Vaříme s konopím* mi připadá jako návrat nezodpovědné státně byrokratické mánie. „Toxik“ v řecké etymologii znamená jed, ale kuchařka ani konopí nejsou jedovaté. Komentáře šéfa protidrogového centra Jiřího Komorouse a vyšetřovatele olomoucké policie Václava Matoucha, tak jak je cituje *Prague Post*, nedávají žádný smysl. To, že policejní akce je označována za „správnou a nutnou“, zní jako blábol sovětských stalinistů či amerických ultrapravičáků. Spojovat kuchařku konopí s důsledky drogového návyku je zcela absurdní a nepřiměřené. [...] Celý případ mi silně připomíná pronásledování skupiny Plastic People of the Universe v sedmdesátých letech.¹⁶⁷

Přestože na několik provokativních nápadů, jak prezentaci tématu vystupňovat, nakladatelství v době vyšetřování a procesu podle vlastních vyjádření rezignovalo, publikace s drogovou tematikou vydávalo dál. Šlo například o Ginsbergovu stať o prohibici konopných drog v USA *Velký marihuanový švindl* (1996) nebo Doležalovu publicistickou studii *Marihuana* (1997). Zájmu médií současně Votobia využívala k propagaci celé této větve svého edičního programu. Její prezentace se stala například součástí československého přednáškového turné J. X. Doležala, spojeného s výstavou *Krása drog*.¹⁶⁸ Prodaný

č. 289, 10. 12., s. 4. K chronologii kauzy (dík, toš): „Události v případě nakladatelství Votobia“, *Mladá fronta Dnes* 8, 1997, č. 297, 19. 12., regionální mutace Ze střední Moravy, s. 2.

164) Ladislav Spurný: „Spolumajitel Votobie osvobozen v rámci amnestie“, *Moravský den* 9, 1998, č. 30, 5. 2., s. 4; Michal Šverdlík: „Proces s Votobí kvůli knize o konopí definitivně skončil, precedens však nepřinesl“, *Mladá fronta Dnes* 9, 1998, č. 51, 2. 3., s. 3.

165) „Soud potrestal učně, který vařil podle konopné kuchařky“, *Lidové noviny* 11, 1998, č. 22, 27. 1., s. 4; (OT): „Drogový záhumenek sklídili za majitele sokolovští policisté“, *Mladá fronta Dnes* 9, 1998, č. 235, 7. 10., regionální mutace – rubrika Kriminálita ze západních Čech, s. 4.

166) „Vydání marihuanové kuchařky schvaluje více než tři tisíce lidí“, *Moravskoslezský den* 8, 1997, č. 76, 1. 4., s. 3.

167) Josef Rauvolf: „Básník versus justice. Rozhovor s Allenem Ginsbergem“, *Týden* 3, 1996, č. 35, s. 75.

168) Jiří X. Doležal: „Směrem k Balkánu“, *Reflex* 7, 1997, č. 24, s. 14.

náklad Gottliebova průvodce fyziologickými účinky konopných látek a marihuanovou gastronomií přesáhl ještě před vynesením závěrečného rozsudku deset tisíc výtisků, což představovalo pětinasobek původních očekávání nakladatelství. Zájem médií o dramaticky eskalovanou kauzu udržoval knížečku *Vaříme s konopím* v žebříčcích bestsellerů po čtyři roky.¹⁶⁹

Do žebříčků nejprodávanějších knih se dostaly také další ediční počiny, kterými Votobia na marihuanovou kuchařku navázala a jimiž za velkého zájmu médií ohledávala nejen možné hranice hlásání rasistických názorů, ale také zasahování do soukromí politicky exponovaných osob. Šlo o knihu *Protokoly sionských mudrců. Pravda, nebo podvrh?* (1996), v níž studii polského historika a publicisty Janusze Tazbira doprovázelo faksimile Komrskova vydání *Protokolů*,¹⁷⁰ dále o edici svazku, který Státní bezpečnost na přelomu šedesátých a sedmdesátých let vedla na pozdějšího exilového aktivistu a od devadesátých let představitele sociálnědemokratické strany Jana Kavana,¹⁷¹ nebo o spisy Petra Bakaláře, vyjadřující sympatie pro eugeniku a racionalizující s přispěním vědeckého stylu rasistické nebo antisemitské stereotypy (například *Tabu v sociálních vědách*, 2003). Využití kontroverze jako obchodního modelu tak charakterizovalo ediční činnost Votobie až do krachu nakladatelství v polovině nulté dekády.

V případě titulu *Protokoly sionských mudrců. Pravda, nebo podvrh?* uchránilo nakladatelství Votobia od justičního postihu především to, že publikace měla charakter komentovaného vydání, které se prostřednictvím redakčních textů i Tazbirova historického rozboru od antisemitské klasiky důsledně distancovalo. Absence podobného vědeckého komentáře se stala důvodem nebývale vysokého trestu, k němuž byl v první instanci odsouzen Michal Zítka, vydavatel prvního úplného českého překladu Hitlerova spisu *Mein Kampf*. Programová autobiografie Adolfa Hitlera byla v českém prostředí od třicátých let známa z výkladu a shrnutí, které před válkou pořídil novinář a znalec dějin politické filozofie František Bauer;¹⁷² po demokratické revoluci byla Bauerova parafráze vícekrát reeditována, poprvé s výkladem historika Františka Svátka o Bauerovi a o aktuálním stavu bádání o nacismu jako součást knihy *Hitlerův Můj boj očima historiků* (1994). Počátkem devadesátých let vznikl rovněž český výbor z Hitlerova spisu: jeho hlavní partie přeložil a do historického kontextu zasadil literární a divadelní kritik Jiří Hájek.¹⁷³ Společným znakem těchto starších edic byla převaha komentáře nad původním Hitlerovým textem. Ve vydání *Mého boje* (česká podoba názvu byla uvedena uvnitř knihy, na černých deskách se objevil německý titul spolu se zlaceným znakem NSDAP) v Zítkově nakladatelství Otakar II. došlo k obrácení tohoto poměru mezi ideologickým textem a odborným komentářem.

169) Petr Mikeš: „V nakladatelství Votobia se už nevaří z vody“, rozhovor s šéfredaktorem nakladatelství vedl Josef Mlejnek, *Lidové noviny* 9, 1996, č. 265, 12. 11., s. 13.

170) Leo Pavlát: „Protokoly sionských mudrců jako precedens“, *Lidové noviny* 9, 1996, č. 39, 15. 2., s. 8; Daniel Anýž: „Votobia vydala sporné sionské protokoly“, *Mladá fronta Dnes* 7, 1996, č. 35, 10. 2., s. 18; Václav Burian: „Protokoly a paranoidní vykladači dějin“, *Lidové noviny* 9, 1996, č. 75, 22. 2., s. 8.

171) Přemysl Vachalovský, John Bok: *Kato. Příběh opravdového člověka*, Olomouc, J. W. Hill 2000. Nakladatelství J. W. Hill bylo majetkově i personálně s Votobii provázáno.

172) František Bauer: *Můj boj. Hitler o sobě a svých cílech*, Praha, Orbis 1936.

173) Hitlerův *Mein Kampf. Z bible německého nacionálního socialismu s komentářem Jiřího Hájka*, Litvínov, Dialog 2000.

Pětisetstránkový Hitlerův spis v úplném překladu, který na základě agenturního zprostředkování pořídil Slavomír Michalčík, doprovázela dvoustránková, v jednotlivostech faktograficky nedbalá nakladatelova předmluva. Podobně jako text na přebalové páse nenechávala čtenáře na pochybách, že drží v ruce problematický spis, jehož zveřejnění není samozřejmostí a musí být odůvodněno vyšším zájmem. Společenská odpovědnost nakladatele byla na páse vyjádřena jeho slibem (s druhou stranou předem neprojednaným) udělit Akademii věd ČR grant „na historické zhodnocení [...] vlivu“ Hitlerova spisu „na český nacismus“. Dále se Zítka v předmluvě distancoval od utrpení, které nacionální socialismus způsobil, odvolával se na „právo vědět, jak myslel ten, který kdysi změnil svět“, a prezentoval zpřístupnění integrálního a autentického díla Adolfa Hitlera jako cestu, jak dát konečně kritice nacismu „pevné a nevyvratitelné základy“.¹⁷⁴

Produkce Zítkova nakladatelství Otakar II., jehož „edičním ředitelem“ byl spisovatel a teoretik dětské literatury Otakar Chaloupka,¹⁷⁵ měla komerční profil i tam, kde čerpala z vyšší kultury. Nakladatelství vydávalo reedice školní klasiky od volných autorů, prověřené tituly české humoristické literatury, současný anekdotický folklor (tzv. Murphyho zákony), literární zpracování televizních seriálů, příručky pro úspěšný osobní život, politickou publicistiku a směs dalších publikací, jež spojoval především určitý dráždivý aspekt tématu či autorství. *Můj boj* vyšel v březnu 2000 v rámci série politických textů z dějin moderní doby, spojené nakladatelským heslem „Knihy, které změnil svět“, a to po *Komunistickém manifestu* a *Deklaraci nezávislosti Spojených států amerických a Ústavě Spojených států amerických*. Také vydání Hitlerova *Mého boje* provázela nedostatečná péče o text: omylem vyšel v nezkorigovaném znění.¹⁷⁶ K důvodům patřil i spěch nakladatele, aby se edice uskutečnila před nástupem platnosti tehdy právě schvalovaného autorského zákona č. 121/2000 Sb. Ten s účinností od 1. prosince 2000 prodloužil ochrannou lhůtu z padesáti na sedmdesát let od úmrtí autora (nositelem autorských práv po Adolfu Hitlerovi je ministerstvo financí bavorské zemské vlády).

Otázka legálnosti vydání byla vznesena hned v prvním článku, jímž na *Mein Kampf* 21. března 2000 upozornil bulvární deník *Blesk*, a procházela celou diskusí, která se následně rozpoutala v tisku, televizi a rozhlasu. Do dvou dnů začalo okolnosti vydání a distribuce knihy prošetřovat Obvodní státní zastupitelství pro Prahu 1. V průběhu tří měsíců, do června 2000, kdy policie začala zabavovat dosud nerozprodáný náklad u distributora i v regionální knihkupecké síti, vystoupil náklad Hitlerova *Mého boje* z původně vytištěných 6 000 na 106 000 kusů; konfiskaci propadlo jen přibližně 12 000 z nich.¹⁷⁷

Tento mimořádný komerční úspěch bral v úvahu Obvodní soud pro Prahu 7, když 11. prosince 2000 shledal Michala Zítka vinným z trestného činu podpory a propagace hnutí směřujících k potlačení práv a svobod člověka podle § 260 trestního zákona a za

174) Redakce: „Nakladatelská předmluva“, in Adolf Hitler: *Můj boj. Dva svazky v jednom. Nezkrácené vydání*, přel. Slavomír Michalčík, [Praha], Otakar II. 2000, s. 5-6, zde s. 5.

175) Srov. M. Zítka: *Můj pětiletý boj*, cit. dílo, s. 5.

176) Tamtéž, s. 28-29. Viz též např. rozbor chybného překladu jiného svazku ze série *Knih, které změnil svět*, *Kladivo na čarodějnice* - Zuzana Silagiová: „Kladivo na čarodějnice? Ba ne, to je kladivo na čtenáře“, *TOP 14*, 2003, č. 66, s. 4-5.

177) Jan Bauer: *Libri prohibiti. Seznam zakázaných knih v Čechách od roku 1989. Černá kniha české demokracie*, Praha, Otakar II. 2000, s. 85-88.

objednání překladu, vydání knihy a její předání do volného prodeje ho potrestal nejen odnětím svobody na tři roky podmíněně s odkladem na pět let, ale také pokutou ve výši dvou milionů Kč:

Vydání této knihy v současnosti nikoli jako historického dokumentu [...], bez jakéhokoliv komentáře, pouze s předmluvou, která jako historicky nepřesná je prakticky zavádějící, a s takovou grafickou úpravou je záležitostí, která je zcela nepochybně schopna u jedinců nebo skupin osob, které z nejrůznějších důvodů nejsou schopny uvědomit si nebezpečí spojená s antisemitismem, vyvolat národnostní a rasovou zášť mající schopnost přerůstat i v tzv. pogromy a další protižidovské, případně protiromské akce. Ostatně svědky podobných akcí jsme již dnes, tedy v době, která politickou rozháraností stále ještě slabé demokracie a nedobrou ekonomickou situací není nepodobná době, kdy inkriminovaná kniha vznikla. V této době demokracie nemůže být bezbřehá a musí mít mechanismy, chránící společnost před podobnými útoky, byť působícími jen na některé členy nebo vrstvy této společnosti.¹⁷⁸

V dalším průběhu kauzy, která od počátku vyšetřování do pravomocného rozhodnutí trvala pět let, nejprve nižší články soustavy obecných soudů odmítaly Zítkovu interpretaci dokumentu jako čistého historického textu, na nějž si má čtenář udělat názor sám. Proti tomuto výkladu razily pojetí, podle nějž se z problematičtějšího textu stává trestně nepostižitelný dokument až tehdy, je-li vydán vědecky a jsou k němu připojeny paratexty – komentáře, vysvětlivky, předmluvy či doslovy –, které jeho závadnost objasňují a uvádějí příslušná tvrzení do souladu s pravdou.

Odlišně tento předpoklad nahlédl Nejvyšší soud ČR ve svém prvním klíčovém rozhodnutí v dané kauze z 24. července 2002. V něm odmítl rovněž to, že by záměr nakladatele vydělat na sporné knize mohl být z hlediska trestního práva pojímán jako relevantní, nebo dokonce přitěžující okolnost:

Nalézací soud se v průběhu řízení zaměřil na otázku, zda předmětná kniha byla vydána jako historický dokument, či nikoli. V této souvislosti je třeba zdůraznit, že z hlediska naplnění úmyslu obžalovaného je zcela irelevantní, zda vydání knihy *Mein Kampf* bylo či nebylo doprovázeno historickou předmluvou, příp. poznámkovým aparátem apod., a zda tedy mělo charakter historického dokumentu či pramenu nebo kritické edice, neboť i případná historická předmluva či poznámkový aparát by nemusely znamenat, že obviněný nejednal v úmyslu podporovat nebo propagovat hnutí, které má na mysli ustanovení § 260 tr. zákona. Proto z hlediska formulace skutkové podstaty trestného činu podle § 260 tr. zákona a zejména subjektivní stránky tohoto trestného činu takové zjištění není podstatné. Není totiž vyloučeno, aby i dílem-knihou vydanou ve formě historického dokumentu bylo propagováno či podporováno hnutí směřující k potlačení práv a svobod člověka. Naopak ze samotné skutečnosti, že určité dílo (kniha) nemá formu historického dokumentu, nelze učinit závěr, že tímto dílem je úmyslně takové hnutí propagováno nebo podporováno. V tomto směru je třeba zdůraznit, že obviněný M. Z. je nakladatelem, a proto jeho jednání směřuje logicky a v souladu s tímto

178) „Rozsudek Obvodního soudu pro Prahu 7 z 11. 12. 2000“, *Politický zápisník Bohumila Doležala*, <<http://www.bohumildolezal.cz/texty/u048-03.htm>>, přístup 25. 8. 2012.

postavením především k dosažení zisku. Z tohoto důvodu nelze v neprospěch obviněného z hlediska subjektivní stránky přičítat jeho vlastní vyjádření v rozhovoru v časopisu *Nové knihy*, kde zdůraznil, že knihy prodává a obchoduje s nimi, neboť je nevydává, aby prodělal.¹⁷⁹

Druhé, závěrečné rozhodnutí Nejvyššího soudu z 10. března 2005 pak zavedlo do rozhodování justičních orgánů takový výklad § 260 trestního zákona, podle kterého nelze ze samotného vydání v minulosti vzniklého ideologického spisu vyvozovat nepřímý úmysl nakladatele podpořit nebo propagovat hnutí směřující k potlačení práv a svobod člověka. A to ani v takovém případě, kdy hnutí či organizované skupiny vycházející z příslušné nezákonné ideologie v současnosti existují a působí. Jak v souladu s tím soud uzavřel, přestože „vydání knihy Adolfa Hitlera *Mein Kampf* ve shora zmiňovaném nákladu je vzhledem k obsahu tohoto díla počinem mimořádně nevkusným a přičítám se jakýmkoliv zásadám nakladatelské (publikační) etiky“, nelze v jednání Michala Zítka spatřovat trestný čin.¹⁸⁰

Prostoru pro komodifikaci tištěných nacistik, který vznikl rozhodnutím Nejvyššího soudu ČR v případě *Mein Kampf*, využili zvláště agresivním způsobem překladatel Pavel Kamas a grafik Lukáš Novák. Ti v roce 2012 začali v Brně pod hlavičkou společnosti Guidemedia etc. vydávat propagandistické spisy z doby nacionálního socialismu i původní publikace, revidující dosavadní vědecký výklad dějin třetí říše, Protektorátu Čechy a Morava a zejména vztahu nacistického Německa a českého národa. Nakladatelství Guidemedia zdůrazňuje ryze komerční motivace své činnosti (podle Kamase je „Hitler jednou z nejlepších obchodních značek na světě, podle některých marketingových studií sugestivnější než Coca-Cola“¹⁸¹). Blízkost popíračskému blogu *Náš směr* a autorský podíl jeho vydavatele Lukáše Beera na produkci nakladatelství nicméně svědčí o blízkosti tohoto podniku k intelektuálnímu zázemí krajní pravice. Její „studie“ o kladném vztahu nacistů k českému národu pomáhají překlenout na první pohled patrný rozpor mezi uctíváním Hitlerovy politiky a zároveň vlastního národa.¹⁸²

Jako svůj první titul vydalo nakladatelství Guidemedia v prosinci 2012 svazek Hitlerových projevů z let 1939–1942 (Adolf Hitler: *Projevy*). Publikaci vybavilo množstvím vnějších znaků vědeckého vydání, předmluvou, doslovem, anotacemi Hitlerových řečí, komentáři k jejich periodizaci, soupisem pramenů i vysvětlivkami. Obsah tohoto aparátu s patrnými stopami antisemitismu a obhajoby válečných plánů třetí říše nenechává na pochybách, že kniha představuje koncepční projev historického revizionismu. V září 2013 byli oba majitelé nakladatelství, Lukáš Beer jako autor průvodních textů v knize i samotná vydavatelská firma obviněni policií z trestného činu popírání, zpochybňování, schvalování a ospravedlňování genocidy.¹⁸³ Předmětem žaloby se v jejich případě nestaly

179) Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 24. 7. 2002, sp. zn. 5 Tdo 337/2002, dostupné z <www.nssoud.cz>.

180) Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 10. 3. 2005, sp. zn. 3 Tdo 1174/2004, in M. Zítka: *Můj pětiletý boj*, cit. dílo, s. 123–155, zde s. 155.

181) Luděk Navara: „Hitler jako značka“, *Mladá fronta Dnes* 24, 2013, č. 181, 6. 8., s. A12.

182) Nancy Waldmann: „Zásadní otázka mezi neonacisty“, přel. Jan Černý, *Já du. Mladý česko-německý internetový magazín*, Goethe-Institut, listopad 2013, <<http://www.goethe.de/ins/cz/prj/jug/the/ext/cs11877938.htm>>, přístup 12. 9. 2014.

183) „Policie stíhá za vydání Hitlerových projevů vydavatele i autora“, *Lidovky.cz*, 25. 9. 2013, <http://www.lidovky.cz/policie-stiha-za-vydani-hitlerovych-projevu-vydavatele-i-autora-px8-/kultura.aspx?c=A130925_172957_ln_kultura_ml>, přístup 12. 9. 2014.

vlastní texty Adolfa Hitlera, ale Beerovy komentáře. V době redakce naší knihy Městský soud v Brně v první instanci nakladatele osvobodil.¹⁸⁴ Toto rozhodnutí počátkem roku 2015 potvrdil i Krajský soud v Brně jako soud odvolací.

Hranice soukromí a dobrého jména

Jen marginálně se následná cenzura za poslední čtvrtstoletí dotkla textů beletrie, krásné literatury. Systémovou výjimku představují zásahy odůvodněné ochranou osobnostních práv, ať už byly vedeny prostředky občanského či trestního práva, anebo třeba zákonů mediálních. Tyto spory, jejichž podstatou je vždy reprezentace konkrétních osob v textech, se z principu dotýkají takových literárních žánrů, jako je publicistická reportáž nebo – a to již cele na literárním poli – klíčový román či drama. V ohnisku podobného sporu se ocitlo například satirické drama Davida Drábka *Koule*, vysílané v Českém rozhlase na počátku roku 2011. Satira o bývalé koulařce „Milence“, oběti předlistopadového státního dopingového systému, se z podnětu někdejší úspěšné československé reprezentantky v lehké atletice Heleny Fibingerové stala předmětem hlasování Rady Českého rozhlasu.¹⁸⁵ Linii podobných sporů lze však sledovat zpět až do počátku devadesátých let. Zřejmě prvním, kdo tehdy právně napadl svou reprezentaci v literárním díle psaném *à clef*, byl dramatik a novinář Karel Steigerwald. Ohradil se proti jednomu z raných polistopadových klíčových románů bulvárně-politického charakteru *Obsluhoval jsem prezidentova poradce*, jehož autorem byl novinář a spisovatel Martin Nezval.

V roce 1993 vyšla v edici brněnského časopisu *Host* reportážní publikace o kauze restaurátorky Marty Chadimové, komplikovaném a nejednoznačném restitučně-kriminálním případě, který patřil k „masmediálním hitům“ počátku devadesátých let.¹⁸⁶ Ze sporu o nárok na vlastnictví části areálu Strahovského kláštera mezi řádem premonstrátů a Martou Chadimovou vyrostlo dlouhé trestní řízení, které neukončilo ani udělení milosti prezidenta republiky v roce 1995; nabídky milosti využila Chadimová až v roce 2003. Knihu *Kdo na Hradčanech zraje pro peklo* napsala někdejší účastnice brněnských disidentských aktivit, básnířka a publicistka Jana Soukupová, a vyslovila v ní i řadu citlivých výroků o osobách, které ve sporu vystupovaly proti Chadimové. V roce 1996 se proti knize žalobou ohradil opat strahovského kláštera Michael Josef Pojezdný.¹⁸⁷ Krajský soud v Brně rozhodl 14. října 1998 v jeho prospěch a nařídil dřívějšímu majiteli nakladatelství Host Dušanu Skálovi i autorce, aby se Pojezdnému veřejně v tisku omluvili za výroky o jeho antisemitském smýšlení, porušení zpovědního tajemství a celibátu. Soud zároveň nařídil autorce i nakladatelství Host stáhnout knihu z prodeje.¹⁸⁸ Jednalo se o první knihu z jiného než extremistického prostředí, jejíž šíření bylo po demokratické revoluci zakázáno. K zákazu navíc došlo v době, kdy vydání z Hosta nebylo již ve velkoobchodní distribuci

184) Petr Kozelka: „Vydání Hitlerových projevů není protizákonné, rozhodl soud“, *Novinky.cz*, 10. 9. 2014, <<http://www.novinky.cz/krimi/347355-vydani-hitlerovych-projevu-neni-protizakonne-rozhodl-soud.html>>, přístup 12. 9. 2014.

185) Srov. např. Zbyněk Vlasák: „Cirkus kolem Koule“, *Právo* 21, č. 40, 17. 2., příloha Salon, s. 6.

186) „Případ Marty Chadimové“, *Spolek Šalamoun*, 19. 7. 2004, <<http://www.spoleksalamoun.com/view.php?cislocianku=2004071904>>, přístup 12. 9. 2014.

187) (vav): „Opat kláštera se soudí o 1,5 milionu“, *Zemské noviny* 6, 1996, č. 103, 2. 5., s. 4.

188) (ke): „Opat vysoudil zákaz knihy o kauze Chadimové i omluvu“, *Právo* 8, 1998, č. 241, 14. 10., s. 4.

Klíčový román v „netotalitním světě“

Nemyslím, že by pan Steigerwald udával Milana Kunderu či byl opilcem. Udivuje mě, že si myslí, že si to myslím, a dává mě za to k soudu. Identifikuji ho prý s postavou Kozy z mého románu *Obsluhoval jsem prezidentova poradce*, a žádá otisknout následující inzerát: „Výroky uveřejněné na str. 12, 13, 14 a str. 86 publikace autora Martina Nezvala *Obsluhoval jsem prezidentova poradce* vydané v roce 1993 v Praze nakladatelstvím Ivo Železný, v nichž se hovoří o dramatikovi Kozovi, došlo k neoprávněnému zásahu do práva na ochranu osobnosti pana Steigerwalda. Autor uvedené publikace Martin Nezval se tímto panu Steigerwaldovi omlouvá.“

Prohlašuji, že podobnost Kozy s kteroukoli žijící osobou – pana Steigerwalda nevyjímaje – je čistě náhodná. Nikde v netotalitním světě neodpovídá spisovatel za to, že se někdo s jeho postavou ztotožní. Literatura je literatura a život život. Literární postava může být nadána jakýmkoliv osudem (tedy i Kozou). Vyřknout cokoli jiného se rovná absurditě. Obráceně by se dalo říci: Jestliže se pan Steigerwald ztotožňuje s Kozou, neoprávněně zasahuje do práva mé literární postavy. Bylo-li by lze toto tvrdit, beru se vši vážností výše uvedenou omluvu. Martin Nezval

Sponzor autora: Autobazar ATON, ul. Na Chodovci, Spořilov, Praha 4

Text, jímž Martin Nezval reagoval na žalobu Karla Steigerwalda podanou k pražskému městskému soudu, byl publikován 26. července 1994 na inzertní stránce *Lidových novin*. Závěrečný řádek o sponzorství je nutno číst v kontextu literární kultury raných devadesátých let s její koncepcí vztahu mezi literárním textem a realitou a s jejími tehdejšími představami o navázání osobního vztahu mezi mecenášem a autorem, který by se mohl stát náhradou za nezdravé připoutání spisovatele ke státu. Lze mu ale rozumět také v intencích celé ambivalentní omluvy-neomluvy, tedy jako prohlášení, že autor stejně neponese žádnou osobní újmu, která by mu ze sporu vyplynula.

Zdroj: Martin Nezval: „Pan Steigerwald není dramatik Kozu“, *Lidové noviny* 7, 1994, č. 173, 26. 7., s. 2; Radka Štefaňáková: „Dobové tance v soudních síních“, *Tvar* 5, 1994, č. 18, s. 3.

a na trhu se nacházely pouze jednotlivé zbylé exempláře. Rozšířené vydání reportáže navíc mezitím vyšlo v jiném nakladatelství jako součást svazku *Věc: Marta Chadimová* (1996), jehož spoluautory byl teatrolog a kritik Vladimír Just a prozaička Lenka Procházková. Reakce literárního prostředí na rozsudek byla i z těchto důvodů odmítavá. „Rozhodnutí soudu považuji za naprosto neslýchané,“ vyslovila se tehdejší ředitelka knižního odboru ministerstva kultury, spisovatelka Eva Kantůrková, „kniha se přece nedá zakazovat.“¹⁸⁹ Vrchní soud v Olomouci dal po roce těmto hlasům za pravdu, když rozhodl, že není přiměřené, aby kvůli několika větám byla zakázána celá kniha, a odkázal žalobce na možnost požádat soud, aby nařídil vypustit příslušné věty z případných dalších vydání díla.¹⁹⁰

Případ, v němž Soukupová čelila „přesile“ státu, měl ve své době značný společenský přesah. Část kulturní obce jej interpretovala jako střet bývalých spolupracovníků tajné komunistické bezpečnosti a reliktní normalizačního režimu v justici s někdejší disidentkou. Představitelé církve se proti ní měli s těmito tzv. starými strukturami spojit v bezskrupulózní alianci majetku a moci. Umělkyně napsala svou reportáž jako nepokrytou apologii stíhané ženy a bez ohledu na to, zda se ve svých sympatiích mýlila, anebo

¹⁸⁹ Zdeňka Látková, Jaroslav Sedláček: „Soudní zákaz udělal z knihy o Chadimové trháč“, *Slovo* 90, 1998, č. 242, 15. 10., s. 3.

¹⁹⁰ „Soud zrušil zákaz šíření knihy o kauze Marty Chadimové“, *Lidové noviny* 12, 1999, č. 293, 16. 12., s. 6.

nemýlila, motivací ke vzniku její publikace bylo morální zaujetí a společenská angažovanost. (Spor o zákaz prvního vydání měl pro ni i osobní důsledky v podobě exekuce, jíž se na ní stát domohl uhrazení nákladů soudního řízení.)¹⁹¹ Totéž nelze říci o knize *Sedm týdnů, které otřáslly Hradem* (1998), jejíž distribuce byla rozhodnutím soudu zastavena ve stejné době, kdy probíhalo odvolací řízení v procesu Jany Soukupové. Publikace novináře Přemysla Svory, naposledy vedoucího zpravodajství v televizi Nova, představovala daleko spíše nápodobu obchodu s transgresí společenských norem, který odstartovalo nakladatelství Votobia.

Paperback, který si vydal sám Svora v říjnu 1998, pojednával o zdravotní krizi Václava Havla z konce roku 1996 a o přípravách jeho svatby s Dagmar Veškrnovou, k níž došlo v lednu roku následujícího. Neosobní vyprávění, vydávané autorem za publicistickou analýzu s fiktivními prvky a spřízněným tiskem za analogii nedlouho předtím vydaného politického románu *Barvy moci*, v němž anonymně vystupující americký novinář pojednal o prezidentské kampani Billa Clintona,¹⁹² se soustředilo na intimní zákulisí příběhu smrtelné choroby prvního muže země a milostné konstelace kolem něj; jako negativní hrdinka byla v knize vylíčena druhá prezidentova žena. Měsíc po vydání Svorovy knihy podali prezident republiky a jeho žena soudní žalobu, jejímž prostřednictvím se domáhali, aby z dalších vydání byly vypuštěny nelichotivé pasáže o Dagmar Havlové a aby jim Svora vyplatil finanční satisfakci ve výši pěti milionů korun; zároveň zažalovali periodika, která z knihy otiskla ukázkou.¹⁹³ Již před podáním žaloby zakázal soud předběžným opatřením distribuci knihy, nikoli však na podnět manželů Havlových, ale v rámci sporu o autorství textu. Ten se Svorou vedla jeho bývalá kolegyně ze zpravodajské redakce Novy Aneta Procházková, která jej obvinila z toho, že ji neuvedl jako spoluautorku a že knihu publikoval bez jejího svolení a bez autorizace ze strany osob, které jí poskytly informace.¹⁹⁴ Autorskoprávní spor Svora posléze vyhrál a nedošlo ani k projednávání skandálních pasáží jeho knihy, protože Havlovi svoji žalobu před začátkem soudního jednání v dubnu 1999 stáhli.¹⁹⁵ Podle předběžného opatření neměl Svora jako autor i nakladatel svůj spis od konce října 1998 do začátku dubna 1999 distribuovat, k omezení prodeje však nedošlo.

Žaloba Havlových na Přemysla Svora vycházela z předpokladu, že výkon veřejné funkce nezabavuje občana demokratického státu práva na ochranu pověsti, cti, vážnosti a nerušeného soukromého i rodinného života, a měla za to, že informace o soukromí veřejných činitelů, „zvláště pak nesouvisí-li zveřejněné údaje nikterak s výkonem veřejné funkce“, nemají být „vůbec zveřejňovány“. „Významným postavením žalobců – prezidenta republiky a jeho manželky“ – se dokonce v žalobě argumentovalo jako s faktorem, který intenzitu poškození osobnostních práv zaručených ústavou i občanským zákoníkem zesiluje. Stažení žaloby neumožnilo, aby tuto argumentaci zvážily soudy a přijaly při příležitosti

191) (san): „Autorku kvůli knize navštívil exekutor“, *Mladá fronta Dnes* 12, 2001, č. 201, 29. 8., s. 4.

192) sim. job: „České Barvy moci jsou o Havlových“, *Lidové noviny* 11, 1998, č. 244, 17. 10., s. 1.

193) „Havlovi žalují média a P. Svora“, *Hospodářské noviny* 42, 1998, č. 212, 23. 11., s. 6; „Příloha“ [obsahující faksimile žaloby proti Přemyslu Svorovi a jeho společnosti Svora, s. r. o., která uveřejnila knihu v prvním vydání], in Přemysl Svora: *Sedm týdnů, které otřáslly Hradem II.*, Praha, P. F. 1998, s. 1–8.

194) „Prodej knihy týkající se Havla zastaven“, *Hospodářské noviny* 42, 1998, č. 212, 2. 11., s. 4.

195) „Svora obhájil před soudem autorství knihy“, *Večerník Praha* 10, 2000, č. 45, 23. 2., s. 3; „Havlovi stáhli žaloby“, *Právo* 9, 1999, č. 95, 23. 4., s. 1.

vydání bulvární prózy o prezidentském páru precedentní rozhodnutí, kde leží hranice, za níž do soukromí vysoce postavených osob nelze intervenovat.¹⁹⁶

Ústavní soud ČR později v této otázce dospěl ke stanovisku, jímž předpoklad žaloby na stejnou, nebo dokonce zvýšenou míru práva na ochranu soukromí u veřejně exponovaných osobností nepotvrdil. Při příležitosti sporu mezi kritikem Janem Rejžkem a zpěvačkou Helenou Vondráčkovou v roce 2005 soud konstatoval, že pro

osoby činné v oblasti veřejného života, ať již jde o politiky nebo o osobnosti veřejně známé, obecně platí, že disponují mnohem snadnějším přístupem k médiím, a mají tak mnohem snadnější možnost vyvrátit to, co ony samy považují za smyšlenky. Soudní ochrana dobrého jména takovýchto veřejně činných osob je i proto realizována v míře menší než ochrana dobrého jména kohokoliv jiného, který má mnohem menší spektrum možností vstoupit do veřejné diskuse než osoba veřejně činná.¹⁹⁷

V reakci na způsob, jímž byl tento právní prostor využíván bulvárním tiskem, vyzvali v květnu 2009 spisovatel Michal Viewegh a herec Marek Vašut k bojkotu tisku tohoto druhu i ke změně názoru na hranici mezi právem veřejnosti na informace o veřejně činných osobách a právem těchto osob na ochranu soukromí.¹⁹⁸ Debata o zobrazování skutečných osob v tisku, kterou oba umělci vyvolali, přispěla – v souladu s podobným vývojem ve Velké Británii a dalších západoevropských státech, kde se touto dobou rovněž začaly hledat cesty k regulaci bulvárního tisku – k významnému posunu v judikatuře. Ústavní soud ve svém nálezu z 19. března 2012 potvrdil Vieweghovi nárok na vysoké odškodnění za nepravdivé zprávy o jeho smyšleném mimomanželském vztahu publikované v roce 2005 v deníku *Aha!*. Konstatoval při té příležitosti, že povinnost veřejně činných osob snášet zvýšený zájem médií a jejich recipientů má své hranice, svoboda slova neopravňuje k publikování vědomě nepravdivých, neověřených, nactiutřačných informací pouze pro zisk. Vyjádřil také nový princip, podle něž finanční kompenzace za porušování osobnostních práv ze strany bulvárních médií má mít „preventivně-sankční funkci“: tedy akcentovat odstrašující funkci trestu a působit jejím prostřednictvím na obsahovou regulaci tisku.¹⁹⁹

196) Michal Musil: „Havlovi svojí žalobou otevřeli otázku míry svobody slova“, *Lidové noviny* 11, 1998, č. 279, 28. 11., s. 5.

197) Svoboda projevu versus právo na ochranu osobnosti – Rejžek v. Vondráčková, nálezný Ústavního soudu sp. zn. I. ÚS 367/03 ze dne 15. 3. 2005 (N 57/36 SbNU 605), dostupné z <<http://nalus.usoud.cz>>.

198) „Petice proti bulváru“, *Lidovky.cz*, 10. 5. 2009, <http://www.lidovky.cz/petice-proti-bulvaru-05j/-ln-media.asp?c=A090510_123625_ln-media_ani>, přístup 29. 10. 2014; Jana Machalická: „V Čechách se může beztrestně lhát“, *Lidové noviny* 22, 2009, č. 108, 11. 5., s. 10; ČTK: „Viewegh podal ústavní stížnost kvůli bulváru“, *České noviny*, 22. 6. 2009, <http://www.ceskenoviny.cz/kultura/index_view.php?id=384025>, přístup 29. 10. 2014.

199) Nález soudkyně Elišky Wagnerové, sp. zn. I. ÚS 1586/09 ze dne 6. 3. 2012 (N 43/64 SbNU 491), dostupné z <<http://nalus.usoud.cz>>; Tomáš Němeček, Václav Drchal: „Milion, a to bleskem“, *Lidové noviny* 26, 2013, č. 81, 6. 4., s. 3; Marian Kokeš: „Zápas celebrit s pestrým světem“, *Lidové noviny* 26, 2013, č. 81, 6. 4., příloha Právo & Justice, s. 15–16.